

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

PODRAVSKI ZBORNİK. 40 (2014.), KOPRIVNICA: MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, 2014., 304 STR.

Zahvaljujući ustrajnom radu dosadašnjih urednika i kontinuiranom objavljivanju ovogodišnji Podravski zbornik bilježi svoj jubilej. U proteklom 40-godišnjem razdoblju od kada se, sada već davne 1975., pojavio prvi broj Zbornika, dočekan s pomnim zanimanjem javnosti, brojni renomirani autori različitog stručnog profila i obrazovanja objavljivali su u njemu svoje radove. Obrađivane teme su podravske. Opisivani su brojni poznati i manje poznati Podravci i Podravke, brojne pojave i događaji iz života Podravine kako onog prošlog tako i sadašnjeg. Zbog svoje vjerodostojnosti, kvalitetno obrađenih i zanimljivih sadržaja, pristupačnosti i razumljivosti kao i koncepta Zbornika koji nudi sadržajno različite tipove radova (stručne, stručno-znanstvene, popularne) prihvatljive raznovrsnoj čitateljskoj strukturi s pravom je ovaj godišnjak postao jedna od najrelevantnijih podravske publikacije. Ovome svakako treba dodati i njegovu drugu dimenziju - čuvarsku, za što pak opravdanje leži na tisućama stranica ispisanih podravskim sadržajima, pa Podravski zbornik, osim relevantnosti nosi i obilježje čuvara podravske baštine i identiteta. Dosad navedeno ujedno je i razlog njegove dugovječnosti pa pripada skupini onih malobrojnih i rijetkih regionalnih publikacija koje su uspjele opstati i zadržati svoj kontinuitet.

Ovogodišnji broj ne samo da je jubilaran, već donosi niz radova posvećenih brojnim obljetnicama koje su se upravo ove godine zaredale. Među njima svakako treba izdvojiti one stogodišnje. Prva je godišnjica smrti književnika Frana Galovića, a druga je godišnjica rođenja, također znamenitog Podravca, slikara Ivana Generalića. Broj donosi radove 36 autora. Kao i u prethodna dva i ovaj broj slijedi zadanu strukturu nove koncepcije Zbornika, pa nakon Uvodnika slijedi prva velika cjelina Članci koju sačinjavaju radovi četrnaestoro autora.

Analiza stanja i kretanja pomoći za uzdržavanje i njezinih korisnika je naslov prvog rada kojega autor Miroslav Belobrč nadopunjuje i precizira podnaslovom: korisnici socijalne pomoći kao indikator siromaštva na području Koprivničko-križevačke županije, [str. 7-13]. Rad se temelji na podacima o korisnicima pomoći za uzdržavanje dobivenim od Centra za socijalnu skrb. Analizirajući dvanaestogodišnje razdoblje (2002.-2013.) autor među ostalim navodi i: tko su najčešći korisnici pomoći i njihova obilježja, razlike u korištenju pomoći unutar Županije, porast broja korisnika u posljednjoj promatranoj godini, te nešto veću ovisnost stanovništva naše Županije o socijalnoj pomoći u odnosu na državni prosjek.

Drugi rad tipično demografski, baziran na podacima popisa stanovništva od 1857. do 2011. analizira stanje u općini Hlebine, koji karakterizira stalan trend smanjenja broja stanovnika. Branka Španiček, autorica rada, navodi da trend smanjenja i stagnacije stanovništva prate nepovoljne strukture - starosna, dobno-spolna, obrazovna i ekonomska, dok procesi deagrarizacije i deruralizacije karakteristični za Republiku Hrvatsku i Koprivničko-križevačku županiju su prisutni i u općini Hlebine. Rad Demografska obilježja općine Hlebine, [str. 19-28]- popraćen je statističkim podacima prikazanim tabelarno i grafički.

Po prvi puta u Podravskom zborniku javlja se Ranko Pavleš, autor brojnih radova vezanih uz povijesnu topografiju Podravine. Rad u Zborniku naslovljen Vlastelinstvo Grabovnik (Gorbonok), [str. 29-42] - doprinos je poznavanju povijesti Kloštra Podravskog u kojemu autor predstavlja srednjovjekovno vlastelinstvo Grabovnik koje je obuhvaćalo područje današnjeg mjesta Kloštar Podravski. Koristeći dostupne dokumente autor prati razvoj vlastelinstva od prvog spominjanja toponima

(1237.) preko imena Gorbonok ili Grabovnik, kratke povijesti vlastelinstva, njegovih posjeda pa sve do njegovog propadanja 1538. nakon napada Osmanlija na okolicu današnjeg Kloštra Podravskog.

Povijest pučkog školstva u Koprivnici (III.), [str. 43-71] - zapravo je treći nastavak opsežnog pregleda razvoja pučkog školstva autorice Ksenije Krušelj. Prvi započinje s prvim počecima školskog podučavanja koje autorica prati sve do šk. god. 1875./76. Drugi dio objavljen je 2011., a prati razdoblje od šk. god. 1875./76. do 1900./01. Sada je pred nama, ovaj treći dio, u kojemu kao i u prethodnima detaljno i pregledno, na temelju školskih izvješća, se daje pregled rada i školskih aktivnosti po školskim godinama. Ovaj rad, kao i prethodni, popraćen je bogatom bibliografijom korištene literature.

I u ovogodišnjem broju Zbornika njegov stalni suradnik Vladimir Miholek javlja se sa još jednom slabo poznatom đurđevačkom temom. Ovaj puta to je jedna biografska tema posvećena dr. Hinku Gottliebu, pripadniku manjinske, židovske, zajednice koja je u Đurđevcu do početka 2. svjetskog rata brojila dvadesetak obitelji. Hinko Gottlieb bio je pravnik, književnik, novinar i prevoditelj čiji rad i život tijekom rata, donosi autor, opisujući tako Gottliebov boravak u logoru Kraljevica, Kampor na Rabu te njegov odlazak u Palestinu gdje je umro 1848. Naslov rada je Dr. Hinko Gottlieb – od Đurđevca do Palestine, [str. 59-71]. Rad prati bogata bibliografija radova Hinka Gottlieba.

Prilog za povijest Ludbrega u Drugom svjetskom ratu rad je Milivoja Dretara naslovljen Svjedočanstva o stradanju ludbreških Srba (1941. – 1945.), [str. 73-84]. Članak je posvećen stradanju Srba u potkalničkim selima tijekom Drugog svjetskog rat i o odrazu tih stradanja na poslijeratnu demografsku sliku kraja.

Vladimir Šadek također piše o Drugom svjetskom ratu, no rad vezuje uz Ratna zbivanja u Đurđevačkoj Podravini sredinom 1944. godine, [str. 85-96]. Poticaj za nastanak ovog rada je 70. obljetnica formiranja Podravskog partizanskog odreda, koji je pružao snažan otpor ustaškom režimu i represijama koje su ustaške snage provodile nad stanovništvom od veljače 1944., nakon slamanja partizanske „Podravske republike“. Kao udarna grupa formiran je u lipnju 1944., a do studenog 1944. razvio se u brigadu Mihovil Pavlek Miškina.

Dugogodišnja suradnica i autorica brojnih radova podravske povijesne tematike Mira Kolar-Dimitrijević ovaj puta za čitatelje Podravskog zbornika obradila je jednu biografsku temu sljedećeg naslova Uspješna generacija koprivničkih maturanata iz 1952., [str. 97-120] - u kojoj daje biografije četiriju vrlo uspješnih kolega. To su, kako navodi autorica: kajkavski pjesnik Ivan Horvat Hlebinski, rendgenolog i kolekcionar dr. Drago Novak, pravni pisac Vjekoslav Ranilović i ekonomski pisac Zdravko Šimunić. Suautorica teksta je Elizabeta Wagner.

„Bilogorski rudnici“ Koprivnica (Pogon Bregi) 1960-ih i 1970-ih, [str. 121- 134] uradak je Sanje Horvat. Pristup temi je antropološki. Autorica prati razvoj rudarstva u Glogovcu (mjesto nedaleko Koprivnice) od 1869. sve do prestanka rada rudnika 1972. Ovaj povijesni prikaz prati opis niza nuspojava - od položaja i socijalnog statusa rudara, sve do javnog i društvenog života mjesta, na što je, svakako, utjecala ova specifična djelatnost.

Slijede dva arheološka rada. Prvi je rad Roberta Čimina naslovljen Povijest arheologije u Podravini (1880.-2014.), [str. 135-158] - u kojemu autor prati arheološka istraživanja od prvih početaka, sada već davne 1880., pa sve do današnjih dana. Autor navodi kako Podravina obiluje arheološkim nalazištima i nalazima - od onih najranijih, kamenodobnih, pa sve do novovjekovnih, međutim, u usporedbi s nekim drugim krajevima Hrvatske, arheološka istraživanja na ovom području su malo-brojna. Intenziviraju se krajem 70-ih prošlog stoljeća za što su zaslužni arheolozi Muzeja grada Koprivnice i njihovi vanjski suradnici. Rad prati bogata bibliografija.

U drugom arheološkom radu Tajana Sekelj Ivančan daje Pregled dosadašnjih arheoloških istraživanja na lokalitetu Virje – Volarski breg / Sušine, [str. 159- 165] koja su započela 2008. i obavljena su u više sezona (2010. , 2012.-2013.) . Rezultat istraživanja uz prapovijesne nalaze, su i ustanovljeni dijelovi talioničke radionice za preradu željezne rudače te ostaci ranosrednjovjekovnog naselja.

Nakon arheoloških, slijede dva izuzetno zanimljiva članka iz područja prirodoslovlja. Također, nakon kraće pauze, ponovno u Podravskom zborniku svoj rad objavljuje njegov dugogodišnji surad-

nik i autor brojnih i vrijednih radova Radovan Kranjčev koji naslovljava Miksomiceti (*Myxomycetes*) Hrvatske, [str. 167- 188]. Miksomiceti, navodi autor, predstavljaju, kako smo donedavno vjerovali, skupinu nižih gljiva razreda *Myxomycetes* i odjeljka *Myxomycota*. U najnovije vrijeme uočene su mnoge značajke koje pripadaju najjednostavnijim predstavnicima životinjskog svijeta pa se smatra kako ih treba ubrojiti u jednostavne organizme (...). Značajna nalazišta u Podravini su im: Crni jarci kod Kalinovca, Đurđevački pijesci, šuma Zovje kod Đelekovca, kao i šume kod Koprivnice.

Invazivne vrste na području Koprivničko-križevačke županije [str. 189-195] - također jedan izuzetno zanimljiv i aktualan rad u kojemu autor Krunoslav Arač objašnjava što su i koje su to invazivne vrste rasprostranjene na području naše Županije, te da je kontrola invazivnih vrsta i smanjivanje njihova utjecaja na zavičajne vrste i ekološke sustave danas jedan od najvećih izazova zaštite prirode u Europi. Navodi i podatak da od 100 najgorih invazivnih vrsta, koje se nalaze na popisima, 15 ih je zabilježeno na našem području. Primjerice, neke su dobro poznate i laicima, vodena kuga, pajasen, bizantski štakor uz kojega autor bilježi da je u Hrvatskoj prvi puta opažen upravo u okolici Koprivnice 1933. godine. Invazivnoj vrsti pripada i španjolski puž čiju „aktivnost“ su mnogi upoznali, posebice ove godine.

Zvonimir Pavlek autor također jedne, danas popularne marketinške teme, u kojoj razmatra pitanje marke ili branda. Autor postavlja pitanje - što daje prednost jednoj marki pred drugom pa makar imale istu kvalitetu, na koje daje i odgovor. Tajna je u emocionalnoj vez s potrošačima. Kako je uspostavljena ta veza potrošača i najpoznatijih Podravkinih marki – Vegete, Čokolina, Dolcele (...), autor opisuje u članku Doživljajni i emocionalni aspekti najuspješnijih Podravkinih marki, [str. 197-203].

Prilozi kao druga zbornička cjelina i ove godine obiluju nizom kraćih, ali vrijednih uradaka. Velik broj njih posvećen je velikim i značajnim obljetnicama, pa je to i osnovno obilježje ovogodišnje cjeline.

Prvi prilog Zelena partnerstva je projekt u kojemu Zavod za prostorno uređenje Koprivničko-križevačke županije sudjeluje kao partnerska institucija, a odvija se u sastavu 5. saziva Programa Mediteran. O projektu i temi ovogodišnjeg saziva - inovacije za obnovljive izvore energije i energetske učinkovitost piše Mladen Matica. O Bunkerima Podravine kao fortifikacijskim kompleksima koje je potrebno zaštititi piše Antonio Grgić, dok Branko Begović također piše o fortifikacijskim kompleksima, ali onim srednjovjekovnim, koji se nalaze na obroncima Bilogore, a na području općine Pitomača. Radi se o 3 gradine. Prva je utvrda Črešnja, zatim Šanac kod Sedlarice, dok je treća utvrda u Velikoj Črešnjevici. Koprivkova crna rupa prilog je Ivana Valenta o jednom slučajnom nalazu na prostoru koprivničke bašče tijekom ljeta 2014., prilikom postavljanja električnih vodova, kada je došlo do otvaranja velike rupe. Pretpostavlja se da se radi o višenamjenskoj cisterni izgrađenoj, vjerojatno, krajem 19. ili početkom 20. stoljeća. S tri priloga zastupljeno je naivno slikarstvo. U prvom o nekim prijedporima oko Hlebinske škole u prilogu Izvorno, naslijeđeno ili naučeno piše Marijan Špoljar, drugim radom Helena Kušenić podsjeća na 100. godišnjicu slikara Ivana Generalića, ali i na značajnu Donaciju Ivana Generalića iz 1980. godine Muzeju grada Koprivnice, dok u trećem dugogodišnji suradnik i vrsni poznavatelj naivne umjetnosti Vladimir Crnković, podsjeća na slikarski rad nedavno preminulog Martina Meheka. Slijede dva konzervatorska rada. O konzervatorsko-restauratorskim radovima na slici Podravski pejzaž akademskog slikara Zlatka Kauzlarića Atača pišu Venija Bobnjarić-Vučković i Dunja Vedriš Lončar, dok Dana Buljan Cyprien opisuje iste zahvate ali na tabernakulu glavnog oltara Crkve sv. Ivana Krstitelja u Koprivničkom Ivancu. Cjelina završava prigodničarskim priložima. Josip Petrićec i Ivanka Novaković prigodnim tekstom podsjećaju na 130. godišnjicu osnutaka Hrvatskog pjevačkog društva Ferdo Rusan iz Virja. Slijedi prigodni tekst Nevenke Lončar Uz 50. obljetnicu osnutka gimnazije u Đurđevcu i na kraju Prilog ratnoj povijesti – 13 PO trd Koprivnica Damira Vukovića podsjetnik je na 20. obljetnicu njenog ustrojavanja.

Premda je ime i djelo Frana Galovića česti motiv pisanja brojnih autora, rubrika Književni prilozi ove godine donosi dva eseja posvećena ovom znamenitom Podravcu koji su ujedno i podsjetnik na njegovu stotu godišnjicu pogibije. Galović i zadne stavri ili antiteza dviju prolaznosti esej je Zdravka Seleša, a Fran Galović i Hrvatska mlada lirika je esej Marija Kolara povodom dviju stogodišnjica.

Slijede Sljubljivanje naviteta i soneta esej Davora Šalat, kratka priča Zriktana za umret Marka Gregura i na kraju pjesma Antonia Grgića sezonski sniženi anđeli.

Selektivnim pristupom pretposljednja rubrika Zbornika Podravsko nakladništvo donosi bibliografski popis onih publikacija čiji sadržaj je vezan uz Podravinu, nastao u Podravini ili se dogodio u Podravini, dok u posljednjoj rubrici Podravske kronike - Zbornikov kroničar na duhovit, zanimljiv i dinamičan način, opisuje život Podravine tijekom protekle godine.

Božica ANIĆ

PRIKAZ IZLOŽBE: ECLESIA SANCTI MARTINI DE PRODAUIZ. ČETVEROGODIŠNJA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA KOD CRKVE SV. MARTINA U VIRJU (2009 – 2012), ORGANIZATOR: MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, AUTOR IZLOŽBE: ROBERT ČIMIN, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, 15. 11. 2013. – 15. 1. 2014., ŽUPA SV. MARTINA BISKUPA VIRJE, 31. 1. – 31. 3. 2014., ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZADRU – MUZEJ NINSKIH STARINA, 21. 8. – 20. 10. 2014.

Nakon provedenih četverogodišnjih arheoloških istraživanja kod crkve sv. Martina u Virju, te završenih konzervatorsko-restauratorskih radova na pronađenom materijalu, Muzej grada Koprivnice pod vodstvom kustosa Roberta Čimina, priredio je izložbu na kojoj su prikazani osnovni rezultati radova.

Izložba je postavljena kroz četiri prostorije u prizemlju Muzeja grada Koprivnice. Kako bi posjetitelja uveo u ambijent predstavljenog arheološkog lokaliteta, autor izložbe je u podu prve prostorije trakama različitih boja iscrtao tlocrt crkve sv. Martina u mjerilu 1 : 4. Različite boje korištene su u naglašavanju faznosti istraženih dijelova crkve, ali se istovremeno prikazalo kolika je površina crkve istražena. Prilikom iskopavanja otkrivena su i dva ulomka kamene plastike (dio svodnog rebra te škropionica in situ) koji su postavljeni u priređenom tlocrtu sukladno njihovom položaju pronalaska. Želeći prikazati sve aspekte arheološkog istraživanja i prezentacije objekta, ali i ukazati posjetiteljima kako arheologija nije uvijek baš „fini posel“, autor izložbe je na 16 velikih panoa na zidovima prve prostorije, sukladno kronologiji arheoloških kampanja, prikazao različite situacije s kojima su se arheolozi susretali tijekom istraživanja crkve i groblja.

U drugoj su prostoriji prikazani arheološki predmeti pronađeni tijekom istraživanja groblja sjeverno i istočno od svetišta crkve. U dvije vitrine postavljeni su različiti tipovi brončanih i željeznih remenih kopči, odnosno dijelovi nošnje pokojnika. Posjetitelj je mogao primijetiti kako su vitrine posebno osvijetljene, na način da se istovremeno moglo vidjeti tek nekoliko predmeta, a čime ga se željelo što duže zadržati u njihovu promatranju. Posebno je mjesto zauzimala lubanja ženske osobe s konzerviranim brončanim oglavljem, odnosno dijademom sastavljenom od podloge načinjene od organskog materijala i brončanih ukrasa. Nalazi ovog tipa nisu česti i predstavljaju iznimku u izgledu nošnje mlade žene tijekom 17. stoljeća, a koja svjedoči o nešto višem staležu pokojnice i to se njenim izlaganjem željelo posebno naglasiti.

Treća (najmanja) prostorija upotpunjena je kratkom digitalnom prezentacijom idealne rekonstrukcije kasnogotičke crkve sv. Martina s kraja 15. stoljeća, zajedno s pripadajućim grobljem. Na taj je način autor pomirio dva pristupa prezentacije arheološkog lokaliteta i njegovih nalaza: klasični zastupljen eksponatima u vitrinama i moderni pomoću digitalnih tehnologija i rekonstrukcija vizualno približava arheološki lokalitet posjetitelju i omogućuje mu, da ga zajedno s eksponatima, sagleda u svoj njegovoj cjelini.

Ulaskom u posljednju (četvrtu) prostoriju, posjetitelji su se u potpunosti mogli uživjeti u ambijent arheološkog lokaliteta. Naime, na zemljanoj podlozi bilo je položeno pet drvenih sanduka (lijesa), unutar kojih su ležali pokojnici kakvi su zatečeni prilikom istražnih radova. Takvom je prezentacijom

autor izložbe na interaktivan način želio približiti dio procesa arheoloških istraživanja. Uz rekonstruirane drvene sanduke, izložena je i konzervirana pokrovna ploča sanduka debljine oko 5 cm, a koja datira u 15. stoljeće. Autor ga, uz pronađenu dijademu, izdvaja kao jedan od najznačajnijih nalaza i trenutno jedinog sačuvanog u sjevernoj Hrvatskoj.

Budući da su istraživanja oko crkve sv. Martina trajala svega četiri godine (2009 – 2012), ona su obuhvatila manji dio površine crkve i groblja. Cilj izložbe nije bila samo prezentacija nalaza i rezultata istraživanja oko crkve, već i približavanje procesa arheoloških istraživanja što je moguće široj publici. Gledajući slike na zidnim panoima, video s idealnom rekonstrukcijom istražene crkve te izložene grobne cjeline s ljudskim kosturima, slobodno se može reći kako je autor u svome naumu i uspio. Važno je spomenuti kako je izložba popraćena i bogatim katalogom u boji s mnoštvom podataka o arheoloških iskopavanjima, a pored autora izložbe, uključeni su tekstovi restauratora (A. Jozić, A. Jelić) i antropologa (M. Šlaus). Iako je prvotno poslužio kao praktični vodič kroz izložbu, katalog će s vremenom predstavljati „malu monografiju“ s rezultatima istraživanja.

Nakon završetka izložbe u Muzeju grada Koprivnice, njen je veći preseljen u prostor župnog dvora u Virju povodom prve „Virovske noći muzeja“ krajem siječnja 2014. godine. Time je i lokalna zajednica detaljno upoznata s rezultatima istraživanja, a krajem ljeta iste godine manji dio izložbe (panoi) postavljeni su u Muzeju ninskih starina, dok bi se početkom iduće godine (Noć muzeja '15) izložba trebala postaviti u Čazmi. Na kraju, ova je arheoloških izložba jedna od rijetkih izložaba Muzeja grada Koprivnice koja je nakon dugo godina izazvala tako veliko zanimanje javnosti pa ju je u Koprivnici vidjelo oko 500 posjetitelja, u Virju njih oko 560, dok je u Ninu u produžetku turističke sezone zabilježeno nešto više od 1.520 posjetitelja – većinom stranih turista. Razvidno je kako je ta izložba interdisciplinarnog karaktera, istovremeno i stručna i popularna, a prezentirala je i još uvijek prezentira Podravinu i podravsku arheologiju u zemlji i svijetu.

Ivan VALENT

U organizaciji Zrinske garde Čakovec, Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja, Vojnog učilišta Petar Zrinski, Matice hrvatske Čakovec i drugih, a pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske prof. dr. sc. Ive Josipovića u Donjoj Dubravi 5. srpnja 2014. godine obilježena je 350. obljetnica smrti Nikole Zrinskog VII. i pada Novoga Zrina te održan međunarodni znanstveni skup. Program obilježavanja započeo je polaganjem vijenca i svijeća na spomenik Novom Zrinu na obali rijeke Mure gdje je prof. dr. sc. Dragutin Feletar podsjetio da je to bila prva ofenzivna utvrda u hrvatskoj Vojnoj krajini koju je Nikola Zrinski VII. podigao jer se nije mirio s time da Međimurje bude nebranjeno od Osmanlija. Vijenac i svijeće položeni su i na spomenik Nikoli Zrinskom VII. u središnjem parku u Donjoj Dubravi.

Znanstveni skup započeo je pozdravnim govorima pokrovitelja, domaćina i predstavnika lokalne vlasti te organizatora u predvorju Osnovne škole Donja Dubrava. U prvome dijelu moderator je bio prof. dr. sc. Dragutin Feletar, a u drugome prof. dr. sc. Juraj Kolarić koji je naposljetku dao i završnu riječ. Bilo je predviđeno petnaest izlaganja, a četvorica izlagača su došla iz Republike Mađarske što je skupu dalo međunarodni karakter. Radi toga, izlaganja su bila na hrvatskom i mađarskom jeziku uz konsekutivno prevođenje.

Prvi referat podnio je prof. dr. sc. Hrvoje Petrić o ulozi Nikole Zrinskog VII. u obrani od Osmanlija i Novome Zrinu u svjetlu novih arhivskih istraživanja. U povijesni je kontekst stavio politiku za oslobođenje ovog dijela hrvatskih zemalja od Osmanlija koju je kreirao Nikola Zrinski VII., a koja se preplitala s pretenzijama za vlašću koje su gajili Zrinski i Habsburgovci. Petrić je pokušao procijeniti brojnost i sastav stanovništva u Međimurju u doba Zrinskih. Kapetan fregate Ivica Mandić, diplomirani

rani politolog izlagao je o Nikoli Zrinskom VII. kao vojnome strategu. Naglasio je da veličina Nikole Zrinskog VII. kao stratega proizlazi iz toga što je znao prepoznati da je sazrelo vrijeme za ofenzivne akcije prema Osmanlijama.

Mr. sc. Ivo Zvonar govorio je o rukopisnoj poetskoj ostavštini koja svjedoči o pogibiji Nikole Zrinskog VII. u kojoj je izražen žal nad tako bijednom smrću na zubima divlje životinje slavnog junaka kakav je bio Nikola Zrinski VII. Naime, Zrinski nisu imali dvorskog pjesnika (kao što je bio običaj) koji bi opjevao slavne pobjede Zrinskih već su to oni činili sami. Prva je svoju žalost zbog tragedije na papir zabilježila Katarina Frankopan Zrinski, a Zvonar je pročitao dijelove iz neobjavljenih pjesničkih zbirki u kojima se iskreno žali za nesretnim junakom, sumnja u okolnosti pogibije i naslućuje zla sudbina obitelji. O čakovečkom gradu u vrijeme Nikole Zrinskog VII. govorio je mr. sc. Vladimir Kalšan, ravnatelj Muzeja Međimurja Čakovec. Upoznao nas je s prikazima čakovečkog starog grada iz XVI. i XVII. stoljeća koji su Zrinski dobili od kralja Ferdinanda 1546. godine i u kojem je 1620. godine rođen Nikola Zrinski VII. Zbog gotovo stalne osmanske opasnosti čakovečka je utvrda radije uređivana kao fortifikacijski objekt negoli kao dvor za stanovanje velikaške obitelji, da bi naposljetku grad postao građevina s obilježjima wasserburga i renesansne utvrde.

Prilog poznavanju povijesti svakodnevice u doba Nikole Zrinskog VII. dao je Darko Varga svojim izlaganjem o prehranbenim navikama na dvoru Zrinskih. Voćarstvo i njegovanje vrtova bilo je obiteljska tradicija Zrinskih, a sastav Nikoline biblioteke otkriva koje je knjige o gospodarstvu čitao. U zbirci je posjedovao i knjige recepata (kuharice). Prvi dio izlaganja završio je prof. dr. sc. mons. Juraj Kolarić referatom o vjerskom životu Međimurja u doba Nikole Zrinskog VII. koje je nastojao staviti u širi prostorni i vremenski kontekst. Pošao je od tvrdnje da se XVII. stoljeće smatra najtragičnijim u hrvatskoj povijesti. Naime, bilo je to doba kada se Hrvati raseljavaju i/ili pogibaju, plemstvo i Crkva osiromašuju, a glave gube najvažniji hrvatski velikaši. Posebno je dramatično bilo u „hrvatskoj Mezopotamiji“ – Međimurju, gdje se ipak sačuvala katolička tradicija i nacionalno obilježje, kako to svjedoče zapisnici kanonskih vizitacija.

Drugi dio iznošenja referata započeo je prof. Aleksej Milinović sa novim prinosima tacitizmu i makijavelizmu u političkoj i vojnoj teoriji Nikole Zrinskog VII. pri čemu polazi od tvrdnje da je Nikolu krasila izvanredna intelektualna radoznalost. Pripadnici obitelji Zrinski tradicionalno su težili oslobođenju od Habsburgovaca s ciljem gospodarskog napretka čemu je pridonosila indolentnost vladara spram potrebe za akcijama za oslobođenje hrvatskih i ugarskih zemalja od Osmanlija. Preseadan koji se dogodio na europskoj političkoj sceni kada je Portugal stekao neovisnost od Španjolske sigurno je zaintrigirao Nikolu Zrinskog VII. poučenog u duhu tacitizma i makijavelizma kada je u pitanju uspješno vođenje države. Umirovljeni nastavnik iz Čakovca Vladimir Kapun pripremio je izlaganje o nekim manje poznatim crticama iz doba Nikole Zrinskog VII. Posebno se osvrnuo na događaje iz vjerske povijesti i Nikolinoj čvrstoj vjerskoj orijentaciji prema rimokatoličanstvu (za razliku od djeda Jurja) odraz čega je i dovođenje franjevac u Čakovec.

Predsjednik Odbora Međimurske županije za suradnju s pomurskim Hrvatima gospodin Marijan Varga govorio je o 20-godišnjoj institucionaliziranoj suradnji Hrvata i Mađara koje povezuje duh Nikole Zrinskog VII. i nekadašnja utvrda Novi Zrin. U ovome slučaju rijeke Mura i Drava nisu granica koja razdvaja, već linije povezivanja, pogotovo među mladima. Dr. sc. Lajos Negyesi govorio je o Novom Zrinu u mađarskoj historiografiji. Ova utvrda nije nepoznata povjesničarima u Mađarskoj, dapače, vlada velik interes za nju. Zahvaljujući upornosti s mađarske strane i podacima koje su objavili hrvatski povjesničari, utvrda je pronađena i donekle opisana. Od 2010. godine krenula su i nova arheološka istraživanja. Ovom je prilikom upućen i poziv na stvaranje zajedničke hrvatsko-mađarske monografije o Novom Zrinu. S temom o Novom Zrinu u svjetlu novih arheoloških istraživanja nastavio je prof. dr. sc. Jozsef Padany koji je predstavio postupke kojima je otkriven položaj i oblik utvrde Novi Zrin. Korišten je detektor metala kojim su pronađene topovske kugle, a našlo se i nagorelih drvenih dijelova utvrde te je rekonstruiran čitav zid koji je bio izgrađen od zemlje. O značenju Novog Zrina u obrani i oslobađanju Kaniškog generalata govorio je dr. sc. Laszlo Vandor koji je prezentirao mnoštvo kartografskog materijala. Na spomenutom je području osnovana tzv. Bajčavarska kapetanija

pod vodstvom najboljeg vojskovođe na tome području - Jurja Zrinskog. Prednost posade iz međimurskih utvrda (primjerice Legrada) bila je u tome što su vojnici dobro poznavali teren na kojem se nalaze Osmanlije. Rastućem značaju utvrde u Legradu i Kiskomáromu pridonosile su povoljne mogućnosti za obostrano kretanje stanovništva.

Dr. sc. Krešimir Regan pokušao je dati nove podatke o graditeljskim i obrambenim značajkama utvrde Novi Zrin koja je nedaleko ušća Mure u Dravu stajala od 1661. pa samo do 1664. godine. Utvrda je sagrađena prema onodobnom načinu gradnje fortifikacijskih objekata s ciljem stvaranja prepreke Osmanlijama u daljnjem napredovanju. O izgledu utvrde svjedoče neki nacrti i ostaci pronađeni na autentičnoj lokaciji tijekom arheoloških istraživanja. O ulozi Novog Zrina u obrani Legradске kapetanije izlagali su prof. dr. sc. Dragutin Feletar i Petar Feletar koj su još jednom napomenuli kako su Zrinski bili glavni organizatori obrane od Osmanlija na rijekama Muri i Dravi. Oni su doista zaslužni što Međimurje nije palo pod osmansku vlast. Zrinski je bio „kapetan Legrada“ i obnovio je tu utvrdu koja je bila dio Kaniškog generalata - dijela Vojne krajine sjeverno od rijeke Drave kojim se hrvatski povjesničari inače ne bave često. Zaključuju da je Novi Zrin bio žrtvovan u korist Beča i da ga zato s pravom nazivamo „hrvatskim Sigetom“ i simbolom borbe hrvatskog i mađarskog naroda za opstojnost.

Na kraju skupa najavljeno je objavljivanje referata u Donjomeđimurskom zborniku. Osim izlagača na znanstvenom skupu bilo je prisutno još 80-ak slušatelja. U programu obilježavanja aktivno su sudjelovali članovi Zrinske garde Čakovec, Puhački orkestar Općine Donja Dubrava i djelatnici Osnovne škole Donja Dubrava. Doista je na dostojanstven način obilježena obljetnica pogibije velikana u europskim razmjerima kakav je bio Nikola Zrinski VII. i evocirana je uspomena na ulogu utvrde Novi Zrin.

Nikola CIK

DUBRAVKA BOŽIĆ BOGOVIĆ, ROĐENJE, BRAK I SMRT – STANOVNIŠTVO JUŽNE BARANJE U 18. STOLJEĆU, NAKLADNICI: OGRANAK MATICE HRVATSKE U BELOM MANASTIRU I CENTAR ZA KULTURU GRADA BELOG MANASTIRA, BELI MANASTIR, 2013., 183 STR.

U suizdanju Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir i Centra za kulturu Grada Belog Manastira objavljena je knjiga doc. dr. sc. Dubravke Božić Bogović Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću. Autorica u Predgovoru (7. – 10. str.) navodi kako primjenom kvantitativnih, analitičkih i deskriptivnih metoda u knjizi pruža rekonstrukciju svakodnevnog života katolika u južnoj Baranji, tj. donosi broj i raspored poroda tijekom godine, spolnu strukturu rođenih, dnevnu raspodjelu vjenčanja, ženidbenu dob i ponovno vjenčanje udovaca i udovica. Prikazana je i godišnja raspodjela umrlih njihova dobna i spolna struktura te prirodni prirast i vitalni indeks stanovništva. Autorica postavlja hipotezu da je stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću pokazivalo demografska obilježja karakteristična za razdoblje prije demografske tranzicije 1870. godine, tj. visoki natalitet i mortalitet, visoku smrtnost dojenčadi, te nisku doživljenu dob. Pod pojmom južne Baranje podrazumijeva se dio Baranje na teritoriju Republike Hrvatske, obrađeni su podatci za ukupno devet župa: Batina, Branjin Vrh, Čeminac, Darda, Draž, Luč, Popovac, Topolje i Zmajevac. Istraživanje obuhvaća 18. stoljeće, koje je autorica odabrala zbog demografske dinamike razdoblja neposredno nakon oslobođenja od osmanske vlasti.

U Uvodu (11. – 16. str.) autorica donosi razvoj povijesne demografije počev od škole Anala, detaljnije navodi autore koji su značajni za proučavanje povijesti stanovništva Slavonije i Baranje. Katolička crkva kako bi uvela nadzor nad rađanje, ženidbom i umiranjem uvela obvezno vođenje matičnih knjiga nakon Tridenstskog koncila. Matične knjige predstavljaju prvorazredan izvor za proučavanje

povijesti stanovništva u predstatističko vrijeme, tj. kada još nisu provedeni suvremeni popisi stanovništva. Primjenom kvantitativnih, statističkih i analitičkih metoda te izradom računalnih baza podataka matične knjige postaju prvorazredan izvor te otvaraju brojne mogućnosti istraživanja. Otežavajuće okolnosti istraživačima predstavlja loša očuvanost, teška čitljivost i loše vođenje pojedinih matičnih knjiga te nedosljednost u pisanju imena i prezimena.

U prvom poglavlju Matične knjige župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću (17. – 33. str.) autorica piše kako vođenje matičnih knjiga na području Slavonije počinje krajem 17. stoljeća, a prva matična knjiga u Baranji počinje se voditi 1715. godine u Dardi. Autorica navodi da je za južnu Baranju u 18. stoljeću sačuvano ukupno 22 sveska matičnih knjiga s ukupno 47 213 upisa, od toga 26 327 krštenja, 4 627 vjenčanja i 16 211 smrti. Matične knjige svih župa čuvaju se u Državnom arhivu u Osijeku, jedino se matična knjiga župe Zmajevac čuva u župnom uredu u Zmajevcu. Autorica donosi oprimjerene najčešće korištene kratice u matičnim knjiga te kategorije koje su svećenici upisivali prilikom krštenja, vjenčanja ili smrti.

U drugom poglavlju Stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću (34. – 40. str.) piše kako je Baranja bila opustošena nakon vojnih operacija krajem 17. stoljeća i Rákóczijsva ustanka početkom 18. stoljeća. Demografski oporavak Baranja doživljava dolaskom Srba i planskim naseljavanjem Nijemaca na područje Beljskog i Darđanskog vlastelinstva u sastavu kojih se nalazila južna Baranja u 18. stoljeću. Podatci o stanovništvu južne Baranje mogu se crpiti iz poreznih komorskih popisa. Južna Baranja predstavljala je, a predstavlja i danas, složen etnički prostor, jer na malom prostoru živjeli su: Hrvati, Srbi, Nijemci, Mađari, Romi i Židovi. U vjerskom pogledu to su bili: katolici, pravoslavci, kalvini i luterani. Autorica zaključuje da dostupni izvori ne omogućuju poznavanje točnog broja stanovnika, već su korisni u potvrđivanju demografskih trendova u 18. stoljeću.

U trećem poglavlju Rođenje (41. – 61. str.) govori se kako je za opstanak zajednice najvažnije rođenje djeteta jer o tome ovisi njezina opstojnost. Tri glavne vrste čimbenika koji utječu na natalitet su: biološko – medicinski, društveno – gospodarski i biološko – medicinski čimbenici. U matičnim knjigama krštenih ukupno je upisano 26 327 rođenja tj. krštenja, godišnji prosjek između 1715. i 1800. godine iznosi 306,13 upisa godišnje. Između 1741. i 1745. godine prosječan broj rođenih je 102,80, a krajem stoljeća između 1796. i 1800. godine taj broj se penje na 869,80. Prema autorici to je dokaz poboljšanja životnih uvjeta i napretka organizacije i ekonomije na imanju Belje i Darda. Mjesečna raspodjela rođenja dokaz je povezanosti južnobaranskog društva s prirodnim, društvenim i kulturnim čimbenicima. Najviše djece rođeno je tijekom listopada, rujna, ožujka i siječnja, što je povezano sa začecima u siječnju, prosincu, lipnju i travnju. Minimalan broj rođenih je u lipnju, svibnju i srpnju, što se povezuje sa smanjenim brojem začeca u kolovozu, rujnu i listopadu, tj. tijekom intenzivnih poljodjelskih radova. Autorica zaključuje da je najveći utjecaj na seksualnu aktivnost seoskog stanovništva imao raspored i intenzitet poljodjelskih radova. Južna Baranja 18. stoljeća uklapa se u trend da je rođeno više muške nego ženske djece, zabilježeno je rođenje 13 584 dječaka (51,68%) i 12 703 djevojčica (48,32%). Svećenici su uglavnom posebno naznačivali kada je riječ o rođenim blizancima ili trojkama. U Južnoj Baranji rođen je 471 par blizanaca, tj. 3,58% od svih upisa, a rođeno je i sedam trojki. Vrlo je mali broj nezakonite djece njih 89, tj. 0,34% od ukupnog broja upisanih. Najveći broj nezakonite djece rođen je krajem 18. stoljeća. Nakon očeve smrti rođeno je 117 djece.

U četvrtom poglavlju Brak (62. – 79. str.) autorica navodi važnost braka za demografiju, jer brak je glavni preduvjet za povećanje broja stanovništva, tj. za potomstvo. Autorica posebnu pozornost obraća na godišnju, mjesečnu i dnevnu raspodjelu vjenčanja, dob mladenaca, ponovno sklopljene brakove, vjenčanje kumove i podrijetlo mladenaca. Prvi brak sklopljen je 1719. godine, u 18. stoljeću u južnoj Baranji ukupno je sklopljeno 4 675 brakova, prosječno je godišnje 57,01 vjenčanih. Sklapanje braka povećalo se krajem stoljeća, tako da je krajem stoljeća u prosjeku sklopljeno 117,10 brakova. Najmanje brakova sklopljeno je 1722. godine – četiri, a najviše 1790. – 198. Mjesečna raspodjela vjenčanja uvjetovana je crkvenom normom i gospodarskim aktivnostima. Maksimum vjenčanja bio je u siječnju (32,56%), studenom (24,19%) i veljači (12,71%). Najmanji broj brakova sklopljen je u

prosincu (0,20%) i ožujku (0,45%), tj. u vrijeme došašća i korizme. Najpoželjniji dani za ženidbu su bili utorak (53,88%) i ponedjeljak (17,07%), dok se najmanje ljudi vjenčalo subotom (3,27%). U prvoj polovici stoljeća četvrtak je bio najčešći dan vjenčanja (57,98%). Mladenci su brak mogli sklopiti kada su bili punoljetni, mladići s 14, a djevojke s 12 godina. U ranonovovjekovnom društvu dužnost muškarca bila je osiguranje materijalne egzistencije, a dužnost žene bila je spolna zrelost, tj. mogućnost rađanja. U matičnim knjigama vjenčanih najmlađi ženik imao je 14, a najstariji 70 godina, najmlađa nevjesta bila je stara 13, a najstarija 68 godina. Najviše mladića u brak je prvi put stupilo između dvadesete i dvadeset četvrte godine, a najviše žena između petnaeste i devetnaeste godine života. Ponovljeni brak u južnoj Baranji u 18. stoljeću sklopljen je 2 365 puta. Brakovi sklopljeni između mlađeg ženika i starije nevjeste, gotovo su isključivo vezani za stanovništvo njemačke narodnosti.

Peto poglavlje Smrt (80. – 100. str.) uvodi nas u problem smrti u Europi, jer smrtnost je dobar pokazatelj loših higijenskih uvjeta, socioekonomskog položaja, epidemija i gladi. Tijekom druge polovice 18. stoljeća državni aparat puno je radio na unaprjeđenju gospodarstva i medicinske zaštite, no smrtnost je i dalje bila velika. Najstariji upis u matične knjige datira iz 1717. godine. Ukupno tijekom 18. stoljeća zabilježeno je 16 211 upisa, prosječno godišnje 192,99. Između 1741. i 1800. godine kada su matične knjige redovnije vođene prosječan broj umrlih je 261,88 godišnje. Na godišnju raspodjelu smrtnih slučajeva najviše su utjecali klimatski i biološki čimbenici. Dok udio društvenih čimbenika (običaji, gospodarstvo i norme) nije dominantan kao kod rođenja i sklapanja braka. Najviše dojenčadi umiralo je u jesen i zimu, starija djeca umirala su ljeti, a zimi su umirali odrasli i starci. Prosječna životna dob bila je vrlo niska za muškarce 17,93, a za žene 17,53 godine, dok je u ostatku Hrvatske i Europi prosječna životna dob bila je viša te se kretala između 23 i 30 godine. Na nisku životnu dob utjecala je velika smrtnost dojenčadi. Pri izostavljanju smrti dojenčadi prosječna životna dob iznosila je 24,93, a za žene iznosila je 23,57 godine. U slučaju kada se izostavi smrtnost djece do 5 godina prosječna životna dob iznosi za muškarce 31,89, a za žene 37,13 godina. Uz veliku smrtnost dojenčadi vezana je i visoka smrtnost roditelja. Autorica navodi da je zabilježeno 257 dugovječnih osoba, tj. onih što su bili stariji od 80 godina.

U šestom poglavlju Prirodni prirast i vitalni indeks (101. – 103. str.) autorica usporedbom broja rođenih i umrlih utvrđuje pozitivan trend prirodnog kretanja. Pozitivan trend nije isključivo vezan za vlastite demografske potencijale, nego i uz stalno doseljavanje stanovništva.

U sedmom poglavlju Južnobaranjsko društvo u matičnim knjigama (104. – 112. str.) autorica donosi elemente povijesti svakodnevice: učestalost imena, podrijetlo, zanimanja stanovnika te određuje društvene i vjerske skupine nastale u južno baranjskom društvu u 18. stoljeću. Sukladno odredbama Tridentskog koncila djeci su davana latinska imena, tako da su najčešće muško ime Joannes (13,66%), a ženska Catharina (14,57%). Djeca su najčešće imena dobivali prema krštenim krsnim kumovima, a rijetko prema svetcu čiji je spomendan blizu danu krštenja. Najčešća imena davana blizancima su Adam i Eva. U matičnim knjigama rijetko su bilježena zanimanja roditelja i kumova. Zanimanja koja su se najčešće upisivala za žene bilo je sluškinja, dok je jedna žena upisana kao travarka. Svećenici su bilježili zanimanja obrtnika kao što su: bačvar, bravar, brijač, brodar, ranarnik, čizmar, kovač, kožar, krčmar, krojač, kuhar, mesar, mlinar, opekar, pekar, podrumar, postolar, remenar, ribar, stolar, tesar, tkalac, vozač i zidar te državne i vlastelinske službe. Zabilježena su i sljedeća zanimanja: sluga, nadničar, trgovac, pastir, ovčar, govedar, svinjar, vinogradar, lovac, šumar, vojnik, kapelan, zvonar, prezbiter i župnik. Zabilježeni su i službenici: učitelj, poštanski službenik, carinik, sudac, nadglednik, špan, upravitelj, blagajnik, geometar, provizor i ubirač žita. Službenici su predstavljali ugledniji društveni sloj te su uz njihovo ime svećenici navodili Dominus/Domina. Odvojenost slojeva najbolje je vidljiva u mreži kumstva. Matične knjige donose podatke i o ljudima s dna društvene ljestvice, tj. podatke o smrti prosjaka i skitnica, a zabilježena je i smrt 37 vojnih zarobljenika.

U Zaključku (113. – 116. str.) autorica navodi da matične knjige predstavljaju vrijedan izvor za proučavanje povijesti stanovništva prije pojave suvremenih popisa stanovništva. Naizgled nezahvalni

podatci usustavljanjem u baze podataka postaju pravi rudnik informacija te se primjenom demografskih, statističkih i kvantitativnih metoda otvaraju veliko istraživačko prostranstvo. Ograničenost izvora onemogućila je primjenu najplodonosnije genealoške metode. Analiza je pokazala da je južno baranjsko društvo u 18. stoljeću bilo u predtranzicijskoj fazi, zbog visokog nataliteta i smrtnosti dojenčadi i niske dobne granice ulaska u brak i prosječne doživljene dobi. Društvo je bilo ruralno i zatvoreno što potvrđuje mali broj nezakonite djece. Prema tim kriterijima južna Baranja slijedi hrvatske i europske trendove.

Postoje sažetci na četiri jezika (hrvatski, engleski, njemački i mađarski). Posebnu vrijednost knjizi daju Prilozi (125. – 166. str.) gdje se nalaze brojne tablice i grafikoni koji uvelike poboljšavaju razumijevanje stanovništva južne Baranje u 18. stoljeću. Na kraju knjige nalazi se popis neobjavljenih i objavljenih izvora i literature, kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova i kratka biografija autorice.

Ova knjiga predstavlja iznimno vrijedan doprinos poznavanju povijesti stanovništva Baranje, a time i Slavonije. Istraživanje je predstavilo svakodnevicu nižih slojeva stanovništva južne Baranje u 18. stoljeću. Autorica je izvrsnim poznavanjem i primjenom metodologije na obrađenim izvorima omogućila da nesustavni podatci budu uobličeni u pitak i sustavan tekst, koji je lako razumljiv svima. Knjiga predstavlja obrazac istraživanja koji je primjenjiv i na ostale župe. Svakako je za očekivati od autorice da će u skoro vrijeme istražiti i javnosti predstaviti matične knjige ostalih vjerskih zajednica u ranonovovjekovnoj Baranji te ćemo tako dobiti potpuniju sliku o stanovništvu u predstatističko doba.

Hrvoje PAVIĆ

ZNANSTVENI SKUP POVODOM OBILJEŽAVANJA OBLJETNICA ŽUPE SVETOG JURJA MUČENIKA U ĐURĐEVCU, ĐURĐEVEC, 8. STUDENOGA 2014. GODINE

Uoči proslave posvetila Župne crkve svetog Jurja mučenika u Đurđevcu višednevnim je programom (od 4. do 8. studenoga 2014. godine) svečano obilježeno desetak okruglih obljetnica iz prošlosti đurđevečke župe. Najvažnija je 85. obljetnica izgradnje i posvete župne crkve svetog Jurja mučenika u Đurđevcu (10. studenoga 1929. godine), a kronološkim redoslijedom najstarija je 680. godišnjica prvog spomena župe svetog Jurja u Đurđevcu u popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine. Uz to se vezuje i 400. godišnjica obnove rimokatoličke župe u Đurđevcu nakon osmanskih pustošenja (oko 1614. godine). U ljetu ove godine navršilo se 190 godina otkako je župna crkva u Đurđevcu ponovno pod patronatom svetog Jurja jer je dotada bila pod nebeskom zaštitom Blažene Djevice Marije od Navještenja. Promjena patrona dogodila se u kontekstu izgradnje župne crkve pa se ujedno obilježava i 190. godišnjica izgradnje barokne župne crkve u Đurđevcu. Prilikom izgradnje današnje i prethodne župne crkve nije srušen crkveni toranj (zvonik) koji je podignut 1774. godine pa se obilježava i 240. godišnjica od izgradnje najstarije sakralne građevine u Đurđevcu. Ovim se obljetnicama može pribrojiti i 170. godišnjica izgradnje kapelice Trpnog Isusa (posveta 13. lipnja 1844. godine) te 125. godišnjica izgradnje kapele Majke Božje od Sedam Žalosti (posveta 29. rujna 1889. godine). Prije 80 godina (u rujnu 1934. godine) đurđevečku je župu pohodio tadašnji zagrebački nadbiskup, a danas blaženik dr. Alojzije Stepinac. Prošlo je 20 godina od posljednje obnove župne crkve u Đurđevcu (trajala od 1993. do 1994. godine). Sve su nabrojene obljetnice referenti na znanstvenom skupu nastojali osvijetliti novim rezultatima arhivskih i drugih istraživanja te smjestiti u vremenski i prostorni kontekst.

Program višednevne proslave započeo je trodnevnom duhovnom pripravom (od 4. do 6. studenoga), a nastavljen je svečanim misnim slavljem povodom 85. obljetnice posvete župne crkve koje je 7. studenoga, u koncelecijaciji s domaćim i gostujućim svećenicima, predvodio varaždinski biskup

mons. Josip Mrzljak. Istoga je dana u Pastoralnoj dvorani župnog dvora u Đurđevcu otvorena prigodna dokumentaristička izložba posvećena 85. obljetnici izgradnje župne crkve. Na izložbi su predstavljene sakralni predmeti koji su se koristili u baroknoj župnoj crkvi koja je stajala na mjestu današnje crkve u središtu Đurđevca. Većina predmeta danas se nalazi u privatnom vlasništvu župljana. Uz predmete je predstavljen i dio originalnih dokumenata koji su sačuvani iz doba izgradnje župne crkve (druga polovica 1920-ih godina), a koji su pohranjeni u župnome arhivu. Postav izložbe čini i deset plakata s tekstovima koji prate povijest župe, a posebno gradnju i uređenje župne crkve tijekom XX. stoljeća. Uz tekst su postavljene reprodukcije starih fotografija i razglednica s motivima stare i nove župne crkve koje svjedoče o njezinoj izgradnji, obnovi i drugim intervencijama. Ove materijale ustupili su kolekcionari i župljani iz Đurđevca. Svi su eksponati opremljeni pripadajućim opisima. Izložbu je postavila dipl. povj. umj. Lea Linarić uz pomoć župljana koji su ustupili materijale, gradskih institucija (pogotovo Gradska knjižnica Đurđevac, Galerija Stari grad i kulturni djelatnici Grada Đurđevca) i pojedinaca koji su sudjelovali u tehničkoj realizaciji izložbe. Ovom je prigodom izdan i katalog izložbe u kojem se nalaze sažete informacije o postavu izložbe i obljetnicama koje se obilježavaju.

Kao završni događaj u sklopu višednevnog svečanog obilježavanja obljetnica Župe svetog Jurja mučenika u Đurđevcu 8. studenoga 2014. godine održan je znanstveni skup posvećen povijesti župe. Početku skupa prethodio je posjet gradskom groblju u Đurđevcu prilikom kojeg su varaždinski biskup mons. Josip Mrzljak, đurđevečki župnik vlč. Marko Rac i župni vikar vlč. Marijan Kovačić, predstavnici Organizacijskog odbora proslave i župljani zapalili svijeće i molili u grobljanskoj kapeli BDM Žalosne u kojoj se nalazi spomen ploča na graditelje đurđevečke župne crkve i u kojoj je pokopan prečasní Jakov Novosel, dugogodišnji đurđevečki župnik koji je najzaslužniji za uspješno dovršenje gradnje župne crkve 1929. godine. Isto je učinjeno na grobu dr. Antuna Ivandije, na svećeničkoj grobnici gdje počivaju đurđevečki župnici i svećenici rođeni u Đurđevcu te pred središnjim križem na gradskom groblju.

Znanstveni skup održan je u Pastoralnoj dvorani župnog dvora u Đurđevcu, a započeo je pozdravnim govorima varaždinskog biskupa mons. Josipa Mrzljaka, predstavnika Koprivničko-križevačke županije i Grada Đurđevca te župnika kao domaćina. Moderator skupa bio je Nikola Cik, ujedno jedan od inicijatora i programski koordinator proslave. Rezultate svojih istraživanja na teme iz prošlosti đurđevečke župe i župne crkve predstavilo je desetero referenata, mahom znanstvenika, stručnjaka i istraživača s područja povijesti i povijesti umjetnosti, a skup je u dvorani pratilo oko stotinu uzvanika i slušatelja.

O najstarijoj povijesti župe u Đurđevcu od prvih spomena u XIII. stoljeću pa do kraja ranoga novog vijeka govorio je izv. prof. dr. sc. Hrvoje Petrić s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. On je ukazao na nekoliko istraživačkih problema vezanih za stariju povijest Đurđevca i njegove župe (primjerice, položaj srednjovjekovnog naselja i promjena titulara župne crkve), ponudio je niz mogućih rješenja i dao nove doprinose poznavanju đurđevečke prošlosti (nadopunjen je popis đurđevečkih župnika). Član suradnik HAZU prof. dr. sc. Dragutin Feletar pripremio je izlaganje o demografskom stanju đurđevečke župe u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata do danas. Prikazao je nekoliko grafikona izrađenih na temelju podataka iz župnih matičnih knjiga i rezultata popisa stanovništva. Usporedbom s drugim naseljima došao je do podatka da Đurđevac po broju stanovnika stoljećima stagnira. Jasno je upozorio da je situacija u Đurđevcu vrlo nepovoljna, kao i u čitavoj Hrvatskoj, što je odraz izostanka ozbiljne populacijske politike.

Apsolvent povijesti sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta Nikola Cik referirao je o povijesti đurđevečke župe u XIX. stoljeću s osvrtom na gradnju župne crkve 1824. godine i promjenu njenog patrona iste godine. Osvrnuo se najprije na povijest župe u XVIII. stoljeću s kronološkim pregledom župnika koji su tada službovali u Đurđevcu. Župna spomenica svjedoči o gradnji i izgledu župne crkve iz 1824. godine, kao i o štovanju svetog mučenika Jurja u Đurđevcu. Zapisnici kanonskih vizitacija otkrivaju koja su naselja činila đurđevečku župu u XIX. stoljeću te kakav je bio intelektualni i demografski potencijal župe u smislu brojnosti župljana, školske djece i duhovnih zvanja. U drugoj polovici XIX. stoljeća župa je doživjela teritorijalno smanjenje što je bio odraz njezine veličine i

brojnosti vjernika koji su gravitirali Đurđevcu kao središtu. Povjesničarka umjetnosti i slobodna novinarka Dorotea Jendrić prezentirala je dosadašnje rezultate pokušaja rekonstrukcije inventara barokne župne crkve koja je stajala u središtu Đurđevca od 1824. do 1928. godine. Ona je sastavila priču o građevini koje više nema (zasad nije pronađena nijedna fotografija njene unutrašnjosti) na temelju usmene predaje i fragmenata sakralnih predmeta. Izrazila je nadu da će se pronaći još predmeta i podataka o đurđevečkoj baroknoj župnoj crkvi.

Istraživač đurđevečke prošlosti i pjesnik Vladimir Miholek govorio je o okolnostima oko rušenja stare i gradnje nove župne crkve u Đurđevcu 1928. i 1929. godine. Podsjetio je na činjenicu da se u Đurđevcu otprilike svakih stotinu godina gradila nova župna crkva. Uzrok tome je močvarno tlo u kojem su temelji, koje su predstavljali drveni piloti, brzo propadali. Osim ekonomske krize 1920-ih godina i nepovoljnih vremenskih prilika, gradnju crkve usporavale su i trzavice u Općinskom poglavarstvu, manjak novca i drugo. Iz Makarske je stigao Ivica Rakić koji je još za Đurđevečki zbornik 1996. godine napisao tekst o arhitektu Stjepanu Podhorskom kao graditelju župne crkve u Đurđevcu. Ovom prilikom je usmeno izložio svoj nadopunjeni referat i ukratko nas upoznao sa životom i radom arhitekta Podhorskog koji je ideje za rad crpio u povijesnoj baštini. S druge strane, diplomirana povjesničarka umjetnosti Lea Linarić govorila je o crkvi svetog Jurja u Đurđevcu kao djelu arhitekta Stjepana Podhorskog koje je doživjelo mnoštvo promjena i to uglavnom u interijeru. Posebno se osvrnula na neke predrasude koje se vežu uz gradnju i izgled crkve, upozorila na kvalitetu vitraja i potrebu za njihovim detaljanim proučavanjem, ali i obnovom. Naposljetku je pokušala ocijeniti opravdanost i utjecaj zahvata koje su na interijeru crkve izvedeni u doba župnika Stanislava Rajtara koji je blisko surađivao s Đurđevčanom prečasnim dr. Antunom Ivandijom.

Vrlo iscrpno izlaganje o životu i djelovanju Jakova Novosela, đurđevečkog kapelana, upravitelja župe, župnika, dekana i kanonika, pripremio je istraživač zavičajne povijesti Đuro Janči. Krenuo je od tvrdnje da je prečasn Novosel najzaslužnija osoba za uspješno dovršenje đurđevečke župne crkve. Naime, Novosel je bio kapelan u Đurđevcu od 1924. godine, da bi zbog iznenadne smrti župnika Nikole Medvedca tijekom gradnje crkve, u studenom 1928. godine, postao upraviteljem župe, a zatim i župnikom. Tu je službu vjerno i požrtvovno obavljao sve do smrti 1956. godine. Ono što je Novosel činio za svoju župu tijekom gotovo 33 godine službe, ali i što je sve u Đurđevcu doživio, Janči je nastojao staviti u kontekst vremena i prostora. Posljednji referat izložilo je dvoje studenata 3. godine povijesti umjetnosti s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Leopold Rupnik govorio je o obilježjima eksterijera i interijera kapele Majke Božje od Sedam Žalosti koja je prije 125 godina sagrađena u polju između Đurđevca i Mičetinca. O povijesti kapele Trpnog Isusa, koja je sagrađena prije 170 godina, i njenim obilježjima govorila je Mihaela Cik. Prezentirala je nova otkrića o kapeli kao građevini i štovanju tzv. Mislećeg Krista te je time revidirala dosadašnje spoznaje o ovome sakralnom objektu. Oboje je studenata upozorilo da, unatoč obnovama, kapele nisu u najboljem stanju (vlaga u zidovima) te na potrebu njihove zaštite zbog starosti i umjetničke vrijednosti.

Kao što je vidljivo iz gornjeg prikaza, sudionici skupa teme su birali na način da na znanstvenom skupu bude obrađena čitava prošlost župe sa izraženijim naglaskom na gradnju današnje đurđevečke župne crkve. Sudjelovanje sveučilišnih profesora koji istražuju povijest Podravine doprinijelo je relevantnosti skupa, a ravnopravno su sudjelovali i istraživači iz Đurđevca. Prilika je pružena mladim snagama (domaćim studentima) i onima koji inače nemaju prilike javno (pogotovo u Đurđevcu) predstaviti rezultate svojih istraživanja. Na završetku je najavljeno objavljivanje zbornika radova posvećenog povijesti župe u Đurđevcu u kojem će biti objavljeni referati sa znanstvenog skupa i radovi drugih istraživača koji ovoga puta nisu imali prilike nastupiti. Možemo samo poželjeti još ovakvih kulturno-znanstvenih događaja kakvi u Đurđevcu do sada nisu bili uobičajeni.

Nikola CIK

POVIJEST GRADA PETRINJE 1240-1592-2014., OGRANAK MATICE HRVATSKE PETRINJA I ZMAJSKI STOL DRUŽBE BRAĆE HRVATSKOG ZMAJA U SISKU, PETRINJA, 2014., 646 STR.

Do knjige Povijest grada Petrinje 1240-1592 -1992. koju je objavio dr. Ivica Golec 1993. zapravo nije bilo povijesti grada Petrinje. Bilo je istina oveći broj manjih radova iz pera dr. Dragutina Pavličevića i dr. Hrvoja Matkovića, koji su obrađivali pojedine segmente povijesti, a zahvaljujući hrvatskom povjesničaru dr. Rudolfu Horvatu dobro je obrađena i bitka kod Siska 1592. u koju godinu pada prelomnica turskog napredovanja rema Europi i započinje postepeno uzmicanje Osmanlija prema istoku, kada obrana zapada biva učvršćena izgradnjom i ojačanjem tvrđava zamijenile postojeće male utvrde na potezu od Drave do Hrvatskog primorja sprečavajući dalje prodore Osmanlija prema zapadu. Neki segmenti povijesti uopće nisu bili obrađeni, a osobito je nedostajala povijesna obrada novijeg vremena.

U slučaju Petrinje, starog hrvatskog grada, pisanje njegove povijesti je proces koji se je mogao dobro obaviti tek u sadašnje vrijeme, kada su skinuti tabui i zabrane zasnovane na cenzuri i autocenzuri autora, te se moglo pisati onako kako to ukazuju povijesni izvori. A izvori su ukazivali na uzroke koji su doprinosili nastanku, razvoju, procvatu, propasti, i ponovnom obnavljanju Petrinje kao značajnog mjesta na području Banovine.

Dr. Ivica Golec uspio je objaviti u teškom ratnim vremenima kada je Petrinja bila pod okupacijom 1993. godine prekrasni knjigu o Petrinji u kojoj je po prvi puta dan u kontinuitetu prikaz cijele njene povijesti. Promocija je bila u najvećoj zagrebačkoj dvorani Lisinski i tu je bila čitava izbjegla Petrinja ali i mnogi ljudi koji vole lijepu i jedinu nam hrvatsku domovinu. Nikada nisam prisustvovala tako velebnoj promociji jednog povijesnog djela i osjetila sam kao jedna od dvije tisuće prisutnih tu bilo naroda, osjećaje ljudi koji će rado pohrliti na svoja zgarišta u želji da obnove kulturu, život i osobito gospodarstvo egzistencijalno pitanje svog zavičaja.

No sada imademo novu knjigu dr. Ivice Goleca i usprkos teškim vremenima veću, luksuzniju, bolju. Ne samo stoga što je prvo izdanje iz 1993. rasprodano, već i stoga što je Ivica Golec, trudeći se kroz proteklih dvadeset godina, napisao mnogo bolje i sadržajnije djelo, dokumentiranije, zrelije i po načinu izlaganju i po zaključcima do kojih je došao kao zrelo povjesničar koji prati hrvatsku i svjetsku historiografiju. To je rad povjesničara koji se čitav život bavi gotovo isključivo Petrinjom, koju voli svoj rodni grad i njegove ljude i petrinjsku tešku povijest koju razumije kao povjesničar u širem kontekstu hrvatske, jugoslavenske, srednjoeuropske i čak europske povijesti. Kao povjesničar koji na povijest gleda interdisciplinarno, uspio je opisati sve muke i sva iskustva do kojih su Petrinjci mogli doći živeći u kraju gdje je sve zeleno, gdje se ne oskudijeva vodom i gdje je i praotac mesne industrije. Gavrilović 1797. još u vrijeme ratova s Francuzima utemeljio tvrtku koja je pronijela slavu njegove salame proizvoda diljem Europe. Dr. Golec je sam napisao i Petrinjski biografski leksikon. (1999), te monografije o nekim temama koje su važan svjedok petrinjske vitalnosti. To su Tiskarstvo, izdavštvo i knjižarstvo Petrinje /1881.-1991((Zagreb 1992), Povijest školstva u Petrinji (1700.-2000) (Petrinja, 2000), Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno kulturno središte Banske krajine (1777.-1871), (Sisak, 2003), Hrvatsko pjevačko društvo 'Slavulj' (Petrinja 2004), Gradska limenaglazba Petrinja(1808.-2008), (Petrinja 2008), 100 godina nogometu u Petrinji (1910.-2010), (Petrinja 2010) a sada mu je u tisku još jedna monografija o bankarstvu Sisačko-moslavačke županije. Napisao je i velik broj referata promovirajući i upoznavajući sa petrinjskim temama povijesnu javnost. Sva stečena znanja koja je sakupio radeći u raznim arhivima i bibliotekama ugradio je u Povijest Petrinje, koristeći se dakako i radovima svojih kolega koje navodi u bibliografiji literature i izvora na kraju petrinjske monografije.

Što je novoga u Golecovoj knjizi? Gotovo sve! No temelji su stari jer kao što se restaurirajući uz poštovanje ranijih temelja, tako je i ovaj petrinjski povjesničar novo izdanje zasnovao na temeljima svoje knjige iz 1993. godine.

Mnogo godina sam svojim studentima povijesti na Filozofskom fakultetu govorila da nećemo imati pravu povijest Hrvatske dok ne napišemo povijest njenih brojnih gradova. S ovom knjigom -

tako dobro napisanom i tako bogato opremljenom - mislim da smo stigli na prag tog zadatka, to jest da je došlo vrijeme pisanja prave a ne hipotetske sinteze povijesti Hrvatske na osnovu lokalnih monografija, kakove već imamo za Samobor, Bjelovar, Osijek, Varaždin, Koprivnicu, a donekle i Zagreb, a ne treba zaboraviti ni monografije manjih mjesta pa je na pr. opsežna monografija Donja Dubrava već doživjela dva izdanja iako se radi o općinskom mjestu na granici Podravine i Međimurja. Mislim da je Matica hrvatska u Zagrebu započela s ovim poslom objavivši prvi svezak Povijesti Hrvatske u pet svezaka. Usprkos ponekad različitih pristupa pa i metodologije vezane uz studij i naknadno usavršavanje pravi povjesničar će prepoznati pravu povijesnu istinu, jer sve događaje i sve ljude treba smjestiti ne samo u točno definirano vrijeme ali i u pravi prostor ove naše nesretno /sretne/ domovine Hrvatske. Svi smo željeli Hrvatsku kao državu, smatrajući da joj njezin položaj na putu od Podunavlja do Jadrana određuje da bude i nezaobilazan tranzitni put prema jugoistoku ali i zapadu Europe, što je shvaćeno još u doba carice Marije Terezije. Vodeni put nije otvoren do kraja niti u potpunosti jer do danas još nije sagrađen kanal Vukovar - Šamac, ali su otvorene prometne veze prema Jadranu izgradnjom željezničke pruge Karlovac - Rijeka a Petrinja je dobila također željeznički priključak preko Karlovca i Siska. Kroz ili kraj Petrinje prolazi i put od Slovenije prema Bosni, t.j. Banja Luci i Solunu te su se za izgradnju ovog pravca zalagali i francuski okupatori na čelu s Marmontom i upravnikom Dalmacije Venecijancem Dandolom. Do danas je izgrađena i autocesta br. 1 koja veže sjevernu Hrvatsku s Jadranom i Dalmacijom, ali je odličnu cestu preko Velebita sagrađio Petrinjac i vojni graditelj Josip Kajetan Knežić još u prvoj polovici devetnaestog stoljeća. Banovina je dakle spojnica zapada i istoka, sjevera i juga i taj njezin geostrateški položaj je sudbonosan za njenu povijest. To su shvatili i Petrinjci koji su se u Petrinji nastanili poslije odlaska Osmanlija, dolazeći iz raznih krajeva Habsburške monarhije a osobito Češke, Slovenije, Poljske, Kranjske, Štajerske i Italije.

Zbog prostora ne mogu odgovoriti detaljno što je novoga u Golecovoj knjizi, ali mogu Vas informirati o njejoj strukturi uz savjet da se knjiga čita i koristi od Petrinjaca koji moraju osmisliti i budućnost svog grada i njegovu budućnost jer to je i konačno definirani zadatak povjesničara da se na iskustvima prošlosti gradi budućnost radom stručnjaka drugih vrsta. Možda je upravo ovo naše vrijeme, pravo vrijeme akcije o tom promišljanju.

Knjiga Ivice Goleca, Povijest grada Petrinje 1240.-1592.-2013. podijeljena je u 17 velikih poglavlja te se nakon uvodnih riječi urednika, predgovora autora i naglasaka iz recenzija, te uvodnih promišljanja u kojem se daju prostorne i vremenske odrednice te navode važniji povijesni radovi iz petrinjske prošlosti, nižu poglavlja podijeljena u potreban broj podpoglavlja. Poglavlja se nižu ovim redom: I. Srednjovjekovna - Stara Petrinja (1240.-1592) II. Novovjekovna Petrinja (1592.-1595), III. Petrinja od 1595/6. do 1753. godine; IV. Petrinja u sastavu »Napoleonove Ilirije« (1809.-1813.); V. Petrinja ponovno središnje mjesto Banske krajine; VI. U zadnjem desetljeću krajiškog sustava (1871.-1881); VII. Ponovno u civilnoj Hrvatskoj (1881.-1941) ; VIII. Petrinja u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945).

Nakon ovih kronoloških uvršteno je nekoliko tematskih poglavlja za čitavu knjigu: IX. Uprava, policija i sudstvo (1777.-1945); X. Stanovništvo i gospodarski odnosi; XI. Financije, zaklade i novčani zavodi; XII. Društvena briga i zdravstvo; XIII. Prosvjetni, kulturni i sportski život;

I ponovno kronološka poglavlja: XIV. Petrinja u Drugoj Jugoslaviji (1945.-1991); XV. Vrijeme očii neposredno poslije višestranačkih izbora u Hrvatskoj (1989.-1991); XVI. Petrinja izvan Petrinje (1991.-1995); XVII. Ponovno u Petrinji. Slijedi Sažetak, popisi slikovnih priloga, kazalo osobnih imena, bilješka o piscu.

Knjiga koju vam želim prikazati je po mojoj ocjeni vrlo kvalitetna i vizualno i sadržajno te mislim da je trajan spomenik povijesti Petrinje koji se neće moći uništiti nikakvim načinom. Spomenik Stjepana Radića kiparice Mile Vood podignut 1936. bio je bačen 1991. u Petrinjčicu, no knjigu koja je tiskana u velikom tiražu nije moguće tako lagano uništiti jer uvijek ostane sačuvan neki primjerak u nekoj privatnoj ili javnoj biblioteci. Knjiga je pisana objektivno, nepristrano, bez mržnje, ali s navođenjem činjenica koje pružaju svakom čitatelju uvid u politički, kulturni ali i obični život Petrinjaca, da sam zaključi što je vrijedno uočiti, zapamtiti i dalje prenositi članovima svoje obitelji kao pouka

za život u budućnosti. Dr. Golec bavi se svim aspektima koji spadaju u modernu povijest, pa je stoga morao posegnuti i u pionirska istraživanja pojedinih tema, osobito za najnovije vrijeme što je vrlo hrabro, jer i danas ima malo povjesničara koji ne respektiraju vremensku distancu bojeći se reagiranja suvremenika, izazova, provokacije, kritike. Svakako je ova knjiga iz 2014. posve novo djelo u odnosu na ono iz 1993. godine. Autor se trudio da nam prikaže povijest u kontinuitetu kroz vehementne promjene koje stalno zapljuskuju naše društvo i granično područje. Radi se dakle o posve novom znanstvenom djelu koje dr. Golec ne bi mogao napisati da nije i prije progonstva skupljao i snimao građu koje je danas dobar dio zauvijek izgubljen.

Možemo iščitati mnoštvo zanimljivih stvari. Među ostalima početkom 19. stoljeća Petrinja je vojni komunitet ali i stožerno mjesto Druge banske pukovnije u kojoj radi 328 obrtnika i 47 trgovaca te je jedno od najvećih obrtničkih i trgovačkih središta Krajine. Petrinjska skladišta žita nalazila su se blizu utoka Petrinjčice u Kupu i ovdje je svakodnevno sidrilo dvadesetak petrinjskih, sisačkih, karlovačkih, pančevačkih i zemunskih lađa u poslu onodobne podunavsko-jadranske žitne trgovine. Petrinja je važno mjesto i za ilirski pokret jer su se ovdje okupljali ilirski raspoloženi krajiški časnici i činovnici a u blizini Petrinje je rođen i Mojsije Baltić, prijatelj Ljudevita Gaja i Josipa Jelačića čiji je otac Franjo i rođen u Petrinji. Baltić je bio gospodarski stručnjak zaslužan za osnivanje Križevačkog gospodarskog učilišta i ratarnice 1860. kao prve poljoprivredne škole na našim prostorima. Ovdje je službovao i hrvatski književnik Ivan Trnski i ovdje se pjevale ilirske budnice a čitaonica (Kasino) primala je sva preporodna glasila te je ovdje već 1843. utemeljena podružnica Hrvatsko-Slavonskoga gospodarskog društva kao jednog od najvažnijih ustanova preporodnog vremena. Usprkos zabrane rada od vojnih vlasti programi ovdje osmišljeni realizirali su se tijekom kasnijih godina i na gospodarskom i na kulturnom planu. Kasino se pretvara 1871. u Narodnu čitaonicu a Petrinjac Stjepan Pejaković postaje jedan od najistaknutijih promicatelja ilirizma ali i četrdesetosmaške ideje, te osniva kasnije petrinjsku Gospodarsku bratovštinu silno zaslužnu za gospodarsko uzdizanje Petrinje u drugoj polovici 19. stoljeća. On je promovirao osnivanje sličnih podružnica i drugdje, pa je takova osnovana i u Virju gdje ju vodi jedini podravski Ilirac Ferdo Rusan te je ovo podravsko selo pretvoreno u najnaprednije gospodarsko područje u Križevačkoj pukovnji odnosno kasnije Bjelovarsko-križevačkoj županiji. Upoznajemo se s detaljima u borbi za petrinjsku šumu koja je na kraju ipak žrtvovana kako bi se u Petrinji izgradile bolje ceste i komunalna struktura. A takvih prikaza ima u Golecovom radu bezbroj pa se djelo čita bez daha od početka do kraja, čemu pridonose i izvrsni slikovni materijali od kojih se mnogi prezentiraju prvi puta.

Kao i ranije potvrđuje se izvanredna sposobnost i vještina autora ali i znanje, produbljeno višegodišnjim marljivim radom i isključivim bavljenjem ovim lokalitetom, da prikaže dugotrajne procese jednog od najvažnijih gradova Hrvatske, koji je preko Kupe, Petrinjčice i Save činio jednu važnu prometnu vezu sjevera i juga, gotovo jednako tako važnu kao i Karlovac. Nalazeći se na rubu Provincijala ali i kao dio Vojne krajine Petrinja je bila prožeta dvostrukim utjecajima kroz povijest, i vojnim i provincijalnim (banskim), a ta borba između građanskih i vojnih utjecaja zabilježena je i u Koprivnici i nekim drugim mjestima. Na takvom trusnom području reforme i promjene ali i borbe su mnogo uočljivije i pružaju elemente za stvaranje novih zaključka o povijesti Hrvatske, osobito one nepolitičke. Nema niti jednog segmenta života i povijesti koji nije obuhvaćen ovim radom bio da se radi o političkom, upravnom, gospodarskom, zdravstvenom, prosvjetnom djelovanju Petrinje i njegovih stanovnika bilo da je grad vojnički, komunitetski, građanski, obrtnički, radnički, seljački, socijalistički, a Petrinja je i fantastičan primjer specifičnosti povijesti naših gradova koji su se morali u većoj ili manjoj mjeri stalno prilagođivati novim utjecajima koje su dolazile odozgo, hraneći svojim idejama koje su nastajale ovdje i Sisak i Karlovac i Zagreb i Hrvatsku uopće. U gradovima kakvi su Petrinja, Samobor, Sisak, Bjelovar, Koprivnica stvarala se je i razvijala inteligencija, školovana često i u Srednjoj Europi, koja je došavši na ovo područje gradila ovdje svoj život i realizirala svoje ideje. Petrinja se nalazila na važnom geostrateškom položaju i prema Bosni odakle je stizala i stoka koja se ovdje prerađivala uz pomoć talijanskih specijalista u proizvode za kojima je u Srednjoj Europi vladala velika potražnja.

Monografija je pisana lijepim i zanimljivim jezikom, ali i stručno i objektivno. U njoj nema naglašavanja nikakvih nacionalnih tenzija, sa željom da se ponašamo kao civilizirani ljudi 21 stoljeća kojima globalizacija nameće izvjesne zakone ponašanja.

U ovu monografiju ugrađen je cijeli niz povijesnih monografija i povijesnih radova mnogih - kako svjetovnih tako i crkvenih povjesničara koji su se bavili ovim krajem, a upotrijebljeni su i mnogobrojni povijesni izvori iz kodeksa te naših i stranih arhiva te prvi puta možemo reći da imamo znanstveno a ne više popularno pisanu povijest Petrinje. Osim toga po prvi puta napisana su poglavlja o sudstvu, policiji i upravnom sistemu čime se bavi vrlo mali broj povjesničara. Golec ima poseban afinitet ne samo prema glazbenom životu Petrinje, već i prema gospodarstvu. Napisao je mnogo izvanrednih poglavlja, ali dakako ima i nekih slabije obrađenih dijelova, bilo zbog neistraženosti teme ili nedostupnosti izvora i literature ili stoga što se tom temom nitko prije nije bavio ili su teme politički nejasne, a procesi nedovršeni i akteri još i sada djeluju. Uočava se da autor najbolje poznaje povijest Petrinje u 19. stoljeću kada je Petrinja bila komunitet, što mu je bila i tema doktorske radnje, dok povijest Petrinje u 20 stoljeću ima i slabije istraženih i napisanih dijelova. Uopće radi centralizirane monarhističke Jugoslavije istraživanja međuratnog razdoblja, tj. onog od 1918. do 1945.. mnogo je teže nego vremena Austro-Ugarske monarhije koja država je imala izvanredno sređenu dokumentaciju a i novine su bilježile svaku i najmanji događaj u nekom mjestu, pa pa je Banovac nevjerojatno dobar izvor za povijest Banovine. Dr. Golec je učinio golem napor oko istraživanja i kompletiranja izvora na tisuću mjesta nastojeći konzultirati i svu dostupnu literaturu što baš i nije lagano s obzirom da svaki dan nastaju nova djela a povijesni radovi koji se tiskaju u Srbiji i Bosni i Hercegovini su teško dostupni.. Povijest Petrinje je i burna i zanimljiva.

Za razliku od prvog izdanja u ovom izdanju dr. Golec je uspio povijest Petrinje ugraditi u povijest Hrvatske mnogo snažnije i dokumentiranije, pa se čitaocu daju odgovori na mnogo više pitanja, a neka poglavlja kao ona o šumama i poljoprivredi, školstvu nadilaze lokalnu povijest i mogu se tretirati kao povijest hrvatskih prostora. Kroz bilješke Golec uvijek omogućava dalja istraživanja i upućuje na literaturu što je odlično jer povjesničari kao i arheolozi moraju biti spremni da svaki novi dokument, kao i svaki novi nalaz može izmijeniti temu i zaključke. Možemo reći da je knjiga značajno djelo te možemo autoru čestitati od sveg srca s najboljom željom da ju prihvate ne samo svi Petrinjci već i Hrvatska i njeni povjesničari, te da njena povijest bude ugrađena u povijest Hrvatske ne zanemarujući stečena iskustva i spoznaje do kojih se došlo kroz gubitak toliko dragocjenih ljudskih života ovih naroda koja istraživanja još uvijek nisu znanstveno obrađena i koja će tek poslije takve obrade dobiti ono mjesto koje im stvarno pripada u našoj povijesti. Borba protiv Turaka, nastajanje tvornice Gavrilović, Pejakovićeva Petrinjska bratovština kao uzor složnog djelovanja malih gospodarstvenika za područje Hrvatske, Jelačićev boravak u Petrinji, Radićevo oslanjanje na Petrinjce, izgradnja i uređenje grada, rad Učiteljske škole i drugih obrazovnih institucija, kao i izvanredno razvijen glazbeni život činjenice su kojim se ne može dičiti gotovo ni jedan grad u Hrvatskoj te veličine. Znakovi velike svjesnosti da su građani jednog grada ovisni o tome gradu i da grad čine njezini građani. Posebna je vrijednost što je Golec u svoju povijest Petrinje opisao i najnovija zbivanja sve do 2014. što pokazuje njegovu odvažnost jer drugi povjesničari čekaju određeno vrijeme da se neki procesi završe. Dr. Ivica Golec ide do suvremenosti te ukazuje da se politički, gospodarski i prosvjetni kulturni život grada razvijao ponajviše pod utjecajem središnjih institucija i političkih stranaka, te su i reperkusije ekonomske krize prisutne u Petrinji i nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine, ali ostaje i dalje važno regionalno središte i urbani nukleus Banovine.

Možemo zaključiti da je ova prekrasna monografija prava sinteza povijesti grada Petrinje, koja je kao središte Banovine zbog svog geostrateškog položaja izvanredno važna za Hrvatsku a to je shvaćeno još u vrijeme vojne krajine kada je Petrinja potpadala pod bana u Zagrebu a ne pod vojne komande u Gracu i Beču.

Nažalost ponekad nedostaju zaključci i objašnjenja na kraju svakog većeg poglavlja o povijesti ovog grada, ali se ovo djelo ipak može nazvati sinteza Petrinje i prilog za sintezu povijesti Hrvatske. Iako autor raspolaže i znanjem i kapacitetom za stvaranje zaključaka to nije učinio vjerojatno iz skro-

mnosti, ili možda stoga što se neki zaključci nameću čitaocima sami od sebe u nekim dijelovima knjige pa ih našim suvremenicima i ne treba iznositi, ali mislim da bi to trebalo učiniti radi budućih naraštaja koje ne će moći prepoznati ideološku pozadinu nekih procesa u političkom i stranačkom životu do kojih spoznaja svaki povjesničar dođe dugogodišnjim radom i trudom. Izostale su i preporuke, kao što je da Petrinja mora sačuvati industriju, obrtništvo i trgovinu jer inače njeno stanovništvo neće moći stvoriti dovoljne materijalne izvore svoje egzistencije. Kako bilo da bilo ovo djelo možemo i morati nazvati sintezom povijesti Petrinje koju je izradio jedan autor koji je upravo stoga čitav život posvetio istraživanju povijesti ovog grada, a to potvrđuje i bogata bibliografija na kraju knjige.

»Povijest grada Petrinje 1240-2012. vrijedno je znanstveno djelo široke primjene i od interesa za Banovinu i Hrvatsku u cjelini. Kroz knjigu se može upoznati duga i teška povijest tog grada, koji nije podnio toliko žrtava kao Vukovar, ali po nekim elementima njegova je borba i upornost njegovih građana da obrane svoj zavičaj i da se vrate na zgarišta crkve sv. Lovre i obnove svoj jedini grad i zavičaj jednako značajna i velika, pa bi to trebalo i viknuti i kriknuti kako je to napisao književnik Mihovil Pavlek Miškina iz Podravine pred 80 godina, s kojom Petrinju vežu mnoge veze na kulturnom, prosvjetnom i bankarskom planu.

Još nekoliko riječi o dr. Ivici Golecu. Rođen je 1943. u Petrinji. Studirao je pravne nauke i radio u Petrinji u više poduzeća. Od 1991. do 1996. radi kao arhivist u Povijesnom arhivu Sisak, s kojim je do danas ostao povezan, te je baveći se od 1967. petrinjskom poviješću i kao jedan od utemeljitelja ogranka Matice Hrvatske u Petrinji počeo pisati i sudjelovati na svim povijesnim skupovima. Obranio je 1996. doktorat Vojni komunitet Petrinja 1777-1871. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Povijesnim se istraživanjima bavi profesionalno od 1991. prvo kao djelatnik Državnog arhiva u Sisku, a kasnije i kao znanstveni savjetnik u Hrvatskom institutu za povijest, izabran 1999. i u naslovno zvanje docenta kao predavač na Visokoj učiteljskoj školi u Petrinji. Gotovo svake, a svakako svake druge godine, objavio je jednu povijesnu knjigu, obradivši kroz radove različitih vrsta sveukupnu povijest Petrinje, kojoj je ostao vjeran čak i onda kada pisanje o Petrinji koristi kako bi opisao povijesna zbivanja na širem vojnom, sportskom, prosvjetnom i gospodarskom planu. Odlikovan je državnim redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića 1998., a dobitnik je i priznanja Matice hrvatske u Zagrebu, nagrade grada Petrinje za životno djelo i t.d. Petrinjci su odali priznanje dr. Golecu i kroz prinose i pretplatu kojom su omogućili izdavanje ove knjige u ovim teškim vremenima, a on im se zahvaljuje neumornim radom na obrađivanju relevantnih tema iz petrinjske povijesti.

Knjizi prethodi predgovor urednika Vladimira Krpana, proslav ing. arh. Davora Salopeka, i iskrena ispovijed Ivice Goleca koji otvoreno priznaje da je čitav život posvetio istraživanju Petrinje i da je radio najbolje što je znao pišući sine ira et studio. Mislim da ne treba žaliti za onim što je izgubio trošeći život i snagu na istraživanje, jer je stvorio trajno djelo vrijedno spomena koje će nadživjeti naše vrijeme. To potvrđuju i izvaci iz recenzije dr. Željka Holjevca, dr. Zlatka Matijevića i moje. Svi naglašavani korisnost ovog povijesnog rada za povijesne ali i srodne znanosti, jer su podaci pouzdani, a kroz slikovni materijal svaki čitalac može se uvjeriti o požrtvovnoj radu Petrinjaca koji su stvorili i izgradili svoj grad, na temeljima turske tvrđave ulažući mnogo u njegovo stvaranje što je najbolje izraženo na prelijepom grbu grada Petrinje gdje dvoglavi orao štiti grad svojim krilima. Knjiga svjedoči o proteklm vremenima tragične ali i slavne povijesti ovog grada koji je sada dobio povijest pisanu u doba mira i za budućnost, dajući ovom gradu ono mjesto koje mu pripada u povijesti Hrvatske, koja se više nikada neće moći zaobići kao što se to dešavalo u prošlosti kada je Glina dobila prelijepu monografiju, a Petrinja ništa. Kada sam pitala kad će se raditi i monografija Petrinje odgovorili su mi nadležni da prvo treba napisati povijest Gline, odnosno Prve banske pukovnije a kasnije ćemo i povijest Druge u Petrinji. No ta Druga nije nikada stigla na red. U vrijeme socijalizma i sada je povijest Petrinje napisao jedan čovjek.

Na kraju bih htjela iz proslova glavnog urednika Vladimira Krpčana poručiti Petrinjcima »Živite svoj život u punini i s ponosom. Borite se radom, riječju i djelom.« Mislim da se poruka ove knjige ne može izreći bolje. Ova povijest Petrinje je i spomenica i kronika i tužaljka i pobjednica, ali i uputa

kako treba živjeti, pisana za buduće generacije koje ne će trebati lutati u tami kompleksne i vrlo komplicirane hrvatske povijesti Poruka je jasna »Petrinji, cijenite svoju povijest i volite svoj dom.«

(Izlaganje na promociji knjige u Petrinji 1. kolovoza 2014.)

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

VARAŽDIN I SJEVEROZAPADNA HRVATSKA U VELIKOM RATU 1914.-1918., ZBORNIK RADOVA ZA ZNANSTVENOG SKUPA S MEĐUNARODNIM SUDJELOVANJEM ODRŽANIM U VARAŽDINU 2. I 3. SRPNJA 2014., ZAVOD ZA ZNANSTVENI RAD HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U VARAŽDINU, ZAGREB - VARAŽDIN, 2014., 677 STR.

Ove godine se obilježava stogodišnjica početka Prvoga svjetskog rata. Drugi narodi koji su imali svoju državu pristupili već ranije istraživanju svih aspekata tog rata. Mi smo pak imali obrađeno samo političko-stranački proces koji je doveo do ujedinjenja hrvatskih zemalja sa Kraljevinom Srbijom prvog prosinca 1918. nakon sloma Austro-Ugarske monarhije kao da je ova zemlja time stupila u svoje dugo priželjkivano razdoblje. No povijest je govorila drugačije i stoga su hrvatski povjesničari su odlučili nadoknaditi propušteno i obraditi sve komponente Prvoga svjetskog rata i usporediti stanje na našem području prije, za vrijeme i poslije Prvoga svjetskog rata jer se posljedice bilježe do današnjih dana.

Održano je već a i održati će se do kraja godine nekoliko znanstvenih skupova, a teku i emisije na Hrvatskoj televiziji, radiju i drže se predavanja. No Zavod za znanstveni rad HAZ-u u Varaždinu uspio je među prvima slijediti Maticu Hrvatsku, te objaviti Zbornik radova sa znanstvenog skupa koji je održan u srpnju 2014. godine. Za pohvaliti je upravo ovaj pristup jer područje Hrvatskog Zagorja je podnijelo velike žrtve u gubitku mnogih mladih života na frontovima, ali je bilo i osiromašeno kroz stavljanje čitavog života u funkciju rata zbog blizine drinskog, srijemskog a onda i sočanskog fronta.

U Zborniku su objavljeni svi referati koji su izneseni na znanstvenom skupu a koji su nastali do sada u okviru znanstvenog projekta »Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.-1918.« kako je to obrazložio akademik Stjepan Damjanović, voditelj varaždinskog Zavoda za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu na skupu, a nakon uvodnih riječi predsjednika Akademije akademika Zvonka Kusića. Treba odmah naglasiti da su radovi od šireg značaja jer su teme vezane uz Prvi svjetski rat u Hrvatskoj, a taj je rat razorio cijelu društvenu strukturu sistema koji se je stvarao stotinu godina i prisilio ljude na stvaranje novih institucija i velike reorganizacije. To proizlazi i iz izlaganja akademika Petra Strčića koji je svoj rad nazvao prilogom za sintezu a koji je pažnju stavio na vrlo teške posljedice Prvoga svjetskog rata za Hrvatsku koje su bile dugotrajne i vrlo teške a dr. Strčić ih precizira i sintetizira kao povjesničar naših prostora s dugotrajnim iskustvom.

Spomenka Težak iz Gradskog muzeja u Varaždinu obradila je sudjelovanje stanovnika Varaždinske županije i grada Varaždina na bojištima Prvoga svjetskog rata koristeći građu svog muzeja. Zorno je prikazano kako su Zagorci i Varaždinci sudjelovali na svim frontovima i u okviru 16. varaždinske pješadijske, 53 pješačke, 31 lovačke, 5. ulanske, 39. poljsko topničke pukovnije zajedničke vojske te 25 domobranske pješačke i 10 husarske pukovnije pa je tek sumiranjem vojnika prema županiji može dobiti spoznaja koju je podnijelo stanovništvo ove prenaseljene i poprilično siromašne regije. Autorica je analizirala sva bojišta i njezin rad je vrlo vrijedan kao uzor kako bi trebalo istražiti i druge županije, otkrivajući korištenjem očuvanih izvora i relativno bogatog slikovnog materijala ovaj zane-

mareni dio hrvatske tragične povijesti. Dr. stomatologije Zvonimir Freivogel iz Coburga u Njemačkoj upoznaje nas s poviješću razarača Austro-ugarske mornarice »Warasdiner« a koji je zaplovio 1914. godine i koji je izrezan u Trstu kao posljednji od jedanaest razarača tipa Huszar. Brod je preživio Prvi svjetski rat ali su ga dobili u podjeli Talijani koji su ga 1920. razrezali. Mag. Matjaž Ravbar iz Vojnog muzeja u Mariboru obradio je podvige letačkog asa Varaždince Romana Schmidta (Šmidta), školovanog na bečkom Tehničkom fakultetu a doškolovalnog za avijatičara u Puli. Ovaj izvrstan avijatičar otkriven je tek 1986. godine kada je izašla knjiga M. O'Connora, Air Aces of the Austro-Hungarian Empire 1914-1918. Iz rada može se upoznati i razvoj Austro-Ugarske avijacije tijekom rata.

Prof. dr. Vladimir Strugar, voditelj Zavoda za znanstveno-istraživački rad HAZU-a iz Bjelovara i dr. Dubravko Habek iz Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu obradili su mortalitet 16. varaždinske pukovnije za vrijeme rata 1914. - 1918. Ukratko je donesena i povijest pukovnije ali je težište stavljeno na mortalitet i ranjavanje njezinih pripadnika te liječenje. Analizirani su uzroci smrti i bolesti u ratnim i privremenim bolnicama te da je samo za 55 % preminulih poznato mjesto posljednjeg počivališta. Autori su pronašli da je poginulo ili nestalo 2416 pripadnika ove pukovnije a više od polovice umrlih bili su u dobi od 21 do 30 godina. Naglašena je i potreba obilježavanja grobišta palih. Ovaj rad znatno upotpunjuje izvrstan rad dr. Vladimira Huzjana iz varaždinskog Zavoda HAZU o ranjenicima i zarobljenicima u Varaždinu 1914. i 1915. te invalidima i ratnom groblju nakon Velikog rata. Posebnost ovog rada je to se donosi i podatak o interniranim Srijemcima te o neizgrađenom spomeniku caru i kralju Franji Josipu I. koji je umro 1916. uz naglašavanje potrebe da se ova tema produbi nastavkom istraživanja. Dipl. arh. Spomenka Vlahović iz Zavičajnog muzeja Varaždinske toplice obradila je detaljno djelovanje ratne bolnice Crvenog križa u tom mjestu koja je u toj funkciji djelovala do 1926. godine. O ulozi Varaždinskih toplica u Velikom ratu piše na kraju zbornika i prof. Božena Filipan i mislim da je taj rad koji uvažava jače i socijalne pokrete u Hrvatskom Zagorju trebao biti objavljen na ovom mjestu. U Vlahovićkinom radu je opisan i život radnika različitih zanimanja koji su pod imenom pučkih ustaša pomagali radu bolnice a autorica je u nekoliko poglavlja opisala i život onih koji su direktno ili indirektno bili vezani uz bolnicu, pa tako i život oko 190 ruskih izbjeglica koji su morali napustiti kaptolski posjed ne mogavši plaćati najamninu. Problem ratnih invalida, sudionika Prvoga svjetskog rata obrađeni su u drugom radu Vladimira Huzjana. Ovo zakašnjelo istraživanje rađeno je statističkom metodologijom analize Matične knjige korisnika ličnih mirovina iz kraja 1947. godine. Dakako da ovi podaci mogu biti samo približni u odnosu na veliki broj invalida jer mnogi nisu primali mirovine iz raznih razloga, osobito oni koji su bili na krivoj strani pobijeđene Austro-Ugarske, ili su doživjeli psihička oštećenja koja nisu tretirana kao ratna. Popis od 390 korisnika pruža više podataka od kojih su vrlo zanimljivi podaci o zanimanju invalida i posjedovanju nekretnina.

Političke prilike u Varaždinu od 1906. do 1913. tj. žestoko nadmetanje između pravaša i članova Hrvatsko-srpske koalicije opisuje prof. Đurđica Cesar iz Prve varaždinske gimnazije, uglavnom na osnovi analize varaždinskog tiska. Prof. Višnja Burek iz iste gimnazije obradila je djelovanje poglavarstva grada Varaždina u prvo dvije godine rata kada su se svakodnevno morali primjenjivati novi propisi u uvjetima ratne privrede. Gradska autonomija bila je suspendirana i život se je odvijao po uredbama koje su dolazile od bana Skerletza. O urbanom razvoju Varaždina od 1910. do 1920. piše mag. Madaleina Kuček na osnovu građevinskih nacrti, naglašavajući da se gradilo malo, a 1917. ništa, ali da u gradnji postoji tendencija širenja grada prema Dravi. Mag Ana Kaniški analizirala je kulturni i umjetnički život Varaždina tijekom Prvoga svjetskog rata analizirajući varaždinski tisak. Ovisnost o političkim i gospodarskim ili bolje rečeno socijalnim prilikama je očita pa utoliko više iznenađuje mnoštvo različitih manifestacija, a i predavanja i tečajeva. Brojna varaždinska sveučilišna i srednjoškolska omladina sudjelovala je u humanitarnim akcijama ali je prema pisanju Siniše Horvata iz Prve varaždinske gimnazije bila vrlo aktivna i u nacionalno-političkim manifestacijama što je poticalo radikalizam. Isti autor je obradio štrajk varaždinske mladeži protiv bana Slavka Cuvaja 1912. godine u koji su se uključile i učenice, a koji je karakteriziralo jedinstvo mladeži imajući kasnije veliku ulogu u pristupanju dijela pravaša u Hrvatsko-srpsku koaliciju.

Tri su rada u Zborniku vezana su uz Međimurje. Uglavnom na osnovu crkvenih arhiva Jasna Požgan iz međimurskog Državnog arhiva opisala je prilike u sjeverozapadnom dijelu Međimurja koje je do kraja 1918. bilo u sastavu Mađarske pa su ovdje nemiri izazvani represijama mađarskog režima prema Hrvatima. Prof. Borka Bunjac iz Svetog Jurja na Bregu obradila je 450 ratnih pjesama na hrvatskom i mađarskom jeziku koje su za vrijeme rata objavljene u listu Muraköz-Medjimurje a kroz koje se vide muke naroda, a osobito žena. Mag. Ivan Vuk iz Čakovca prikazao je stanje u Međimurju za vrijeme i nakon 'Međimurske revolucije' kada Narodno vijeće u Varaždinu ima 24. prosinca 1918. odlučujuću ulogu u sjedinjenju Međimurja s Hrvatskom. Iako je ovaj događaj već bio predmetom znanstvene obrade autor je ukazao da prvodecembarski akt nije uključivao u novo Kraljevstvo SHS i Međimurje, te je došlo do spontanog pokreta koji je imao za posljedicu protjerivanje Mađara. Ovoj skupini pripada i rad Gorana Korova iz zagrebačkog Instituta za povijest umjetnosti o utjecaju mađarskih revolucionarnih gibanja na Međimurje 1919. godine, dakle u vrijeme kada Mađarsku potresa boljševička revolucija pod vodstvom Bele Kuna koja se mogla preliti i u Hrvatsku. Prof. Ivana Puzak iz ekonomske i trgovačke škole u Čakovcu analizirala je »Starimedjimurski kalendar« iz Nagykanizse koji je izlazio od 1920. do 1924. godine na hrvatskom jeziku i čija je svrha bila održati Međimurje kao mađarski kraj što nije uspjelo.

Socijalna i zdravstvena tematika je svakako u zborniku naglašena što potvrđuje i rad prof. Magdalene Lončarić koja prikazuje dobrotvorne i humanitarne akcije u Varaždinu i varaždinskoj županiji koja problematika interesira autoricu već više od deset godina.

Školstvo kotara Ivanec obrađuje mr. Suzana Jagić iz ivanečke osnovne škole te se rad ove škole tijekom rata uklapao u rad ostalih škola u Hrvatskoj. Prof. Tomislav Bogdanović i Valentina Papić-Bogadi obradili su najstariju i najvažniju gospodarsku školu u Hrvatskoj - Kraljevsko više gospodarsko učilište i ratarnicu u Križevcima. Iako centriran na razdoblje Prvoga svjetskog rata iz ovog rada može se dobiti kvalitetan uvid u rad ove škole.

Uršulinka Klaudija (Ana) Đuran ukazala je na velik doprinos varaždinskih Uršulinki dobrotvornom i humanitarnom radu u Varaždinu tijekom rata, osobito u održanju vedrine na Višoj djevojačkoj školi ali i na oskudicu koja je nastupila nakon završetka rata. Mag. Iva Potočnik i dipl. povjesničarka umjetnosti Jelena Rančić iz varaždinskog muzeja bave se poviješću župne crkve sv. Ilije, sagrađene 1914. godine. Mag. Sonja Poljak iz Ivanca bavi se vjerskim životom u župama kotara Ivanec.

Biserka Vlahović iz Varaždina piše o djelovanju dobrovoljnih vatrogasnih društava na području sjeverozapadne Hrvatske u vrijeme Velikog rata koja su dala ogroman doprinos u rješavanju najrazličitijih problema a koje dokazuje izvanrednu privrženost vatrogasaca pojedinih mjesta svojoj vatrogasnoj organizaciji, ne samo za vrijeme rata već i u poslijeratnom vremenu.

Željko Martan iz Ivanca obrađuje nemire u sjeverozapadnoj Hrvatskoj potkraj Prvoga svjetskog rata te koristi brojnu povijesnu i književnu literaturu, izvore i izjave kako bi dao najnoviju i najbolju sintezu nemirnog vremena poslije Prvoga svjetskog rata.

I na kraju treba pozdraviti napor svih učesnika i organizatora da se izda ovaj prekrasni, tematski i sadržajno vrlo bogat zbornik u kojem su našli svoje mjesto stručnjaci raznih vrsta čime se i ispravlja jedna velika nepravda onima koji su svoj život ostavili u borbama Prvog svjetskog rata te mnogi leže u neidentificiranim i neobilježenim grobovima. Neka barem ova naša istraživanja nadomjesti naše priznanje ovim žrtvama koje su se našle u prvom velikom i svjetskom sukobu, suočeni sa nevjerojatnim teškoćama i okrutnostima ovog Velikog rata kada je tehnika korišten u cilju ubijanja a ne poboljšanja života ljudi.

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

MLADEN IBLER: IVAN VI. ANŽ FRANKOPAN-U SLUŽBI NORDIJSKOGA KRALJA, UREDNIK DRAGUTIN FELETAR, MERIDIJANI, SAMOBOR, 2014., STR. 221

Ideja Mladena Iblera da napiše knjigu „Ivan VI. Frankopan-U službi nordijskoga kralja“, u izdanju Izdavačke kuće Meridijani nadahnuta je, kako piše u predgovoru, povijesnom poveznicom između Švedske i Hrvatske. Naime, švedski kralj Gustav VI. Adolf je prigodom državnog posjeta Hrvatskoj, 16. travnja 2013. godine u Zagrebu izjavio kako je švedski kralj Erik Pomeranski, koji je također vladao Danskom i Norveškom, posjetio početkom 15. stoljeća Hrvatsku na putu prema Svetoj zemlji, pri čemu je izabrao hrvatskog kneza Ivana Frankopana kao svog vođu puta u Jeruzalem. Zahvaljujući tome, kralj ga je imenovao gospodarom dvorca Stegeborga u južnoj Švedskoj. Zanimalo ga je koji su to motivi naveli ili natjerali Frankopana da napusti svoj zavičaj i preseli se u Dansku. U daljnjem dijelu Predgovora, autor navodi literaturu, arhive i znanstvenike koji su mu pomogli kod pisanja ove knjige.

Knjiga je podijeljena na 23 poglavlja. Prvo poglavlje Dramatično putovanje Pietra Querinija 1431.-1432. i njegov susret sa „Zuan (Gian) Francom“ bazirano je na dnevniku Pietra Querinija iz Venecije, u kojem opisuje svoj brodolom i navodi Zuana Franca (Ivana Frankopana) kao svog sunarodnjaka koji upravlja dvorcem u Švedskoj i koji ih je ljubazno primio nakon odlaska s otoka na kojem su doživjeli brodolom te ih materijalno opskrbio.

Drugo poglavlje Ivan Anž Frankopan u zapisima drugih donosi opis dramatičnog putovanja, koje se spominje u prvom poglavlju, a koje su opisala dva člana Querinijeve posade, Christoforo Fioravante i Nicolo di Matheo di Choradi iz Firence. Taj je opis predstavljen na kongresu geografa 1881. godine, a sadržaj mu se ne razlikuje bitno od Querinijevog opisa. U njihovu izvješću se gostoljubivi gospodar švedskog dvorca spominje kao plemić Giovanni Franco, štovani i ugledan barun u službi danskog kralja. Između ostalog, Morosini spominje kako je Zian Franchi na konju otputovao iz Venecije u Švedsku, u nadi da će primiti nagradu koja bi mu omogućila da staleški može održavati svoj viteški čin. U švedskim spisima, Ivan Anž Frankopan se spominje kao Johan Franke.

Treće poglavlje Pismo vojvode Filippa Marije Viscontija donosi informacije o spomenutom pismu poslanom knezu Nikoli, koje govori o njegovom sinu Ivanu VI. Frankopanu, koji je prekasno stigao u Milano kao vojna pomoć vojvodi u ratu protiv Venecije. Iz završnog dijela pisma dalo bi se zaključiti da je iz nepoznatih razloga i bez suglasnosti oca napustio domovinu i da je već 10 godina bio u braku s Katarinom Nelipić.

Četvrto poglavlje Na tragu identiteta-Borgiano Illirico 5-6 govori o brevijaru Borgiano Illirico koji pri dnu 244. stranice donosi točan datum smrti Ivana VI. Anža i njegovo prebivalište. Također donosi opis hladne zime i brodolom Pietra Querinija koji je upoznao Ivana VI. Anža Frankopana.

Peto poglavlje Frankopani na vrhuncu svoje moći donosi biografske podatke o Ivanu VI. Anžu Frankopanu, navodeći godinu rođenja, članove njegove primarne obitelji, opisujući moć njegova oca Nikole uz nabranje njegovih posjeda, ženidbu Ivana Anža i Katarine Nelipić i njegovo viteško školovanje.

Šesto poglavlje Kalmarska unija donosi teorije zašto je stvorena Kalmarska unija i donosi kratku povijest iste, u sklopu čega se navodi ugovor o primirju, potpisan između kralja Erika Pomeranskog te švedskog državnog vijeća i regenta, 21. kolovoza 1439. godine. U toj ispravi se Johan Franke (Ivan Anž Frankopan) spominje kao gospodar dvorca Stegeborg.

Sedmo poglavlje Drama u krapinskom dvorcu donosi podatak kako se Ivan Anž u duhu viteškog odgoja svog vremena i potaknut od plemića osvetio Fridriku II., sinu celjskog grofa kneza Hermana, koji je ubio svoju ženu Elizabetu Frankopan, sestričnu kneza Nikole Frankopana.

Osmo poglavlje Susret Ivana VI. Anža s Erikom Pomeranskim donosi opis događaja iz 1424. godine u Budimu, gdje se pod predsjedanjem kralja Sigismunda održavao sabor europskog plemstva, na kojem su se vodile rasprave i rješavali različiti sporovi. Između ostalog, raspravljalo se i o sukobu između grofa Fridrika Celjskog i 19-godišnjeg kneza Ivana VI. Anža Frankopana, koji je pozvao Fridrika na dvoboj, u čemu ga je zbog svojih političkih interesa spriječio kralj Sigismund. Na kraju

je Sigismund odlučio uspostaviti kraljevski sud, na kojem je, zbog objektivnosti, odluku prepustio kralju Eriku Pomeranskom, no nije poznato kakvu je odluku donio.

Deveto poglavlje Hodočašće u svetu zemlju 1424.-1425. govori o hodočašću švedskog kralja Erika Pomeranskog u Sv. zemlju u pratnji Ivana VI. Anža Frankopana kroz hrvatske krajeve i Dubrovačku Republiku.

Deseto poglavlje Tragična sudbina Veronike Desinić i jedanaesto poglavlje Ljubav-vječna tema povijesnog romana, donose zanimljive činjenice o osobi koja je indirektno utjecala na životni put Ivana VI. Anža, a cilj ove digresije je ukazati kako se neki povijesni događaji mogu mitološki prikazati ne smo u hrvatskoj nego i u skandinavskoj književnosti.

Dvanaesto poglavlje Tragajući za Frankopanovim pečatom govori o švedskom povjesničaru Carlu Gustafu Styffe, rođenom 1817., koji je prvi povezao Ivana VI. Anža Frankopana s posjetom Pietra Quirinija Stegeborgu i koji je na temelju njegova izvješća došao do uvjerenja da je Ivan Anž mletačkog podrijetla. Također je izjavio da je Johan Franke sa svećenikom Hakonom iz Kudbyja pečatom ovjerio jutarnjinu Bengt Königsmarka Ingrid Karlsdottir.

Trinaesto poglavlje Ivan VI. Anž Frankopan-Gian Franchi-Johannes Franke-Johan raspravlja o podrijetlu Ivana VI. Anža Frankopana. Ivan VI. Anž nakon dolaska u Švedsku nije mogao koristiti prezime Frankopan, već se tamo nazivao Franke ili Franki, što je vjerojatno od davnine bilo obiteljsko prezime krčkih knezova. Ivana VI. Anža skandinavski autori nazivaju Franchi (na švedskom kao Frankie ili Franko), što odgovara uvjerenju da je bio venecijanskog podrijetla, što se zasnivalo na podacima iz mletačkog izvora i zapisu mletačkih brodolomaca, koji su boravili u dvorcu Stegeborg. No, u zapisima brodolomaca se ni jednom riječju ne spominje odakle potječe i kojeg je podrijetla njihov dobročinitelj, ili zato jer je Ivan VI. Anž to prešutio ili zato jer je taj podatak zapisivač svjesno prešutio. Za strance podrijetlom iz južne Europe u srednjovjekovnoj Švedskoj se koristio izraz Valen ili Vale, tako da se i Ivan Anž u Švedskoj nazivao Johan Vale. Pod tim imenom se može pratiti sudbina Ivana VI. Anža Frankopana tijekom burnih događaja u Švedskoj 30-ih godina XV. stoljeća u švedskom ljetopisu Engelbrektskrönikan.

Četrnaesto poglavlje Ustanak protiv kralja Erika-Ivan Anž napušta Stegeborg govori o ustanku pripadnika nižeg plemstva Engelbrekta Engelbrektssona i seljaštva protiv kralja Erika Pomeranskog i višeg plemstva, u kojem je istjeran Ivan VI. Anž Frankopan iz Stegeborga, a umjesto njega je za upravitelja dvorca postavljen biskup Knut iz Linköpinga.

Petnaesto poglavlje Rastanak sa Švedskom opisuje povratak Ivana VI. Anža u Hrvatsku, a šesnaesto poglavlje Erik Pomeranski gubi vlast govori o svrgavanju Erika Pomeranskog sa švedskog prijestolja.

Sedamnaesto poglavlje Matteo-Mattias Franke govori o potomcima Ivana VI. Anža na temelju izvješća pomoraca Christofora Fioravante i broskog pisara Nicoloa Michiela, gdje piše da ih je dijelom puta pratio njegov sin Mapheo, u vezi kojeg se raspravlja je li on sin Ivana VI. Anža ili nije.

Osamnaesto poglavlje Prilike u Sigismundovoj kraljevini opisuje povijesne okolnosti u Hrvatskoj prilikom povratka Ivana VI. Anža Frankopana 1435. godine.

Devetnaesto poglavlje Ponovno u Hrvatskoj govori o životu Ivana VI. Anža Frankopana u Hrvatskoj, koji se tada u ispravama navodi kao knez Hanž Frankapan, krčki i modruški, cetinski i kliški knez, ban Dalmacije i Hrvatske. Zajedno s bratom Stjepanom se spominje kao kraljevina Dalmacije i Hrvatske bani. Također opisuje napetosti i svađe između Celjskih i Frankopana i o dobrim odnosima Ivana VI. Anža s bosanskim kraljem Tvrtkom II.

Dvadeseto poglavlje Svršetak Ivana VI. Frankopana govori o sukobu Ivana VI. Anža s kraljem Sigismundom zbog posjeda, jer je prema zakonu svaki posjed trebao ići kralju ako bi vlasnici umrli bez muških potomaka, a sve s ciljem kako bi spriječio širenje Frankopana. Ivan VI. Anž umro je 20. studenoga 1436. godine, u vezi čega se raspravlja o uzrocima njegove prerane smrti, o tome gdje je pokopan i o frankopanskom grbu.

Dvadeset i prvo poglavlje Rmanj govori o sukobu za frankopanske posjede nakon smrti Ivana VI. Anža i o opasnosti od Turaka. Govori se i o sudbini njegove braće te njihovim obiteljima.

Dvadeset i drugo poglavlje Dubrovnik i njegov arhiv spominje informaciju da postoje zabilješke koje govore o putovanju Erika Pomeranskog kroz Hrvatsku i o njegovu boravku u Dubrovniku, a zadnje poglavlje Kralj Erik VII. Pomeranski u Dubrovniku 1424.-1425.-Transkripti Državnog arhiva u Dubrovniku donose kronologiju i sadržaj transkripta.

Ovom knjigom Mladen Ibler je dao doprinos poznavanju povijesti Frankopana, navodeći neke novosti te je također dokazao kako veze između Hrvatske i Švedske nisu nešto novo. One ne potječu iz druge polovice 20. stoljeća kad su brojni Hrvati otišli u Švedsku u potragu za boljim životom, već potječu iz puno ranijeg doba.

Matej IŠTVAN

DUBRAVKA BOŽIĆ BOGOVIĆ, ROĐENJE, BRAK I SMRT – STANOVNIŠTVO JUŽNE BARANJE U 18. STOLJEĆU, NAKLADNICI: OGRANAK MATICE HRVATSKE U BELOM MANASTIRU I CENTAR ZA KULTURU GRADA BELOG MANASTIRA, BELI MANASTIR, 2013., 183 STR.

U suizdanju Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir i Centra za kulturu Grada Belog Manastira objavljena je knjiga doc. dr. sc. Dubravke Božić Bogović Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću. Autorica u Predgovoru (7. – 10. str.) navodi kako primjenom kvantitativnih, analitičkih i deskriptivnih metoda u knjizi pruža rekonstrukciju svakodnevnog života katolika u južnoj Baranji, tj. donosi broj i raspored poroda tijekom godine, spolnu strukturu rođenih, dnevnu raspodjelu vjenčanja, ženidbenu dob i ponovno vjenčanje udovaca i udovica. Prikazana je i godišnja raspodjela umrlih njihova dobna i spolna struktura te prirodni prirast i vitalni indeks stanovništva. Autorica postavlja hipotezu da je stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću pokazivalo demografska obilježja karakteristična za razdoblje prije demografske tranzicije 1870. godine, tj. visoki natalitet i mortalitet, visoku smrtnost dojenčadi, te nisku doživljenu dob. Pod pojmom južne Baranje podrazumijeva se dio Baranje na teritoriju Republike Hrvatske, obrađeni su podatci za ukupno devet župa: Batina, Branjin Vrh, Čeminac, Darda, Draž, Luč, Popovac, Topolje i Zmajevac. Istraživanje obuhvaća 18. stoljeće, koje je autorica odabrala zbog demografske dinamike razdoblja neposredno nakon oslobođenja od osmanske vlasti.

U Uvodu (11. – 16. str.) autorica donosi razvoj povijesne demografije počev od škole Anala, detaljnije navodi autore koji su značajni za proučavanje povijesti stanovništva Slavonije i Baranje. Katolička crkva kako bi uvela nadzor nad rađanje, ženidbom i umiranjem uvela obvezno vođenje matičnih knjiga nakon Tridenstskog koncila. Matične knjige predstavljaju prvorazredan izvor za proučavanje povijesti stanovništva u predstatističko vrijeme, tj. kada još nisu provedeni suvremeni popisi stanovništva. Primjenom kvantitativnih, statističkih i analitičkih metoda te izradom računalnih baza podataka matične knjige postaju prvorazredan izvor te otvaraju brojne mogućnosti istraživanja. Otežavajuće okolnosti istraživačima predstavlja loša očuvanost, teška čitljivost i loše vođenje pojedinih matičnih knjiga te nedosljednost u pisanju imena i prezimena.

U prvom poglavlju Matične knjige župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću (17. – 33. str.) autorica piše kako vođenje matičnih knjiga na području Slavonije počinje krajem 17. stoljeća, a prva matična knjiga u Baranji počinje se voditi 1715. godine u Dardi. Autorica navodi da je za južnu Baranju u 18. stoljeću sačuvano ukupno 22 sveska matičnih knjiga s ukupno 47 213 upisa, od toga 26 327 krštenja, 4 627 vjenčanja i 16 211 smrti. Matične knjige svih župa čuvaju se u Državnom arhivu u Osijeku, jedino se matična knjiga župe Zmajevac čuva u župnom uredu u Zmajevcu. Autorica donosi oprimjere najčešće korištene kratice u matičnim knjiga te kategorije koje su svećenici upisivali prilikom krštenja, vjenčanja ili smrti.

U drugom poglavlju Stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću (34. – 40. str.) piše kako je Baranja bila opustošena nakon vojnih operacija krajem 17. stoljeća i Rákóczijeva ustanka početkom 18. stoljeća. Demografski oporavak Baranja doživljava dolaskom Srba i planskim naseljavanjem Nijemaca na područje Beljskog i Dardanskog vlastelinstva u sastavu kojih se nalazila južna Baranja u 18. stoljeću. Podatci o stanovništvu južne Baranje mogu se crpiti iz poreznih komorskih popisa. Južna Baranja predstavljala je, a predstavlja i danas, složen etnički prostor, jer na malom prostoru živjeli su: Hrvati, Srbi, Nijemci, Mađari, Romi i Židovi. U vjerskom pogledu to su bili: katolici, pravoslavci, kalvini i luterani. Autorica zaključuje da dostupni izvori ne omogućuju poznavanje točnog broja stanovnika, već su korisni u potvrđivanju demografskih trendova u 18. stoljeću.

U trećem poglavlju Rođenje (41. – 61. str.) govori se kako je za opstanak zajednice najvažnije rođenje djeteta jer o tome ovisi njezina opstojnost. Tri glavne vrste čimbenika koji utječu na natalitet su: biološko – medicinski, društveno – gospodarski i biološko – medicinski čimbenici. U matičnim knjigama krštenih ukupno je upisano 26 327 rođenja tj. krštenja, godišnji prosjek između 1715. i 1800. godine iznosi 306,13 upisa godišnje. Između 1741. i 1745. godine prosječan broj rođenih je 102,80, a krajem stoljeća između 1796. i 1800. godine taj broj se penje na 869,80. Prema autorici to je dokaz poboljšanja životnih uvjeta i napretka organizacije i ekonomije na imanju Belje i Darda. Mjesečna raspodjela rođenja dokaz je povezanosti južnobaranskog društva s prirodnim, društvenim i kulturnim čimbenicima. Najviše djece rođeno je tijekom listopada, rujna, ožujka i siječnja, što je povezano sa začecima u siječnju, prosincu, lipnju i travnju. Minimalan broj rođenih je u lipnju, svibnju i srpnju, što se povezuje sa smanjenim brojem začeca u kolovozu, rujnu i listopadu, tj. tijekom intenzivnih poljodjelskih radova. Autorica zaključuje da je najveći utjecaj na seksualnu aktivnost seoskog stanovništva imao raspored i intenzitet poljodjelskih radova. Južna Baranja 18. stoljeća uklapa se u trend da je rođeno više muške nego ženske djece, zabilježeno je rođenje 13 584 dječaka (51,68%) i 12 703 djevojčica (48,32%). Svećenici su uglavnom posebno naznačivali kada je riječ o rođenim blizancima ili trojkama. U Južnoj Baranji rođen je 471 par blizanaca, tj. 3,58% od svih upisa, a rođeno je i sedam trojki. Vrlo je mali broj nezakonite djece njih 89, tj. 0,34% od ukupnog broja upisanih. Najveći broj nezakonite djece rođen je krajem 18. stoljeća. Nakon očeve smrti rođeno je 117 djece.

U četvrtom poglavlju Brak (62. – 79. str.) autorica navodi važnost braka za demografiju, jer brak je glavni preduvjet za povećanje broja stanovništva, tj. za potomstvo. Autorica posebnu pozornost obraća na godišnju, mjesečnu i dnevnu raspodjelu vjenčanja, dob mladenaca, ponovno sklopljene brakove, vjenčanje kumove i podrijetlo mladenaca. Prvi brak sklopljen je 1719. godine, u 18. stoljeću u južnoj Baranji ukupno je sklopljeno 4 675 brakova, prosječno je godišnje 57,01 vjenčanih. Sklapanje braka povećalo se krajem stoljeća, tako da je krajem stoljeća u prosjeku sklopljeno 117,10 brakova. Najmanje brakova sklopljeno je 1722. godine – četiri, a najviše 1790. – 198. Mjesečna raspodjela vjenčanja uvjetovana je crkvenom normom i gospodarskim aktivnostima. Maksimum vjenčanja bio je u siječnju (32,56%), studenom (24,19%) i veljači (12,71%). Najmanji broj brakova sklopljen je u prosincu (0,20%) i ožujku (0,45%), tj. u vrijeme došašća i korizme. Najpoželjniji dani za ženidbu su bili utorak (53,88%) i ponedjeljak (17,07%), dok se najmanje ljudi vjenčalo subotom (3,27%). U prvoj polovici stoljeća četvrtak je bio najčešći dan vjenčanja (57,98%). Mladenci su brak mogli sklopiti kada su bili punoljetni, mladići s 14, a djevojke s 12 godina. U ranonovovjekovnom društvu dužnost muškarca bila je osiguranje materijalne egzistencije, a dužnost žene bila je spolna zrelost, tj. mogućnost rađanja. U matičnim knjigama vjenčanih najmlađi ženik imao je 14, a najstariji 70 godina, najmlađa nevjesta bila je stara 13, a najstarija 68 godina. Najviše mladića u brak je prvi put stupilo između dvadesete i dvadeset četvrte godine, a najviše žena između petnaeste i devetnaeste godine života. Ponovljeni brak u južnoj Baranji u 18. stoljeću sklopljen je 2 365 puta. Brakovi sklopljeni između mlađeg ženika i starije nevjeste, gotovo su isključivo vezani za stanovništvo njemačke narodnosti.

Peto poglavlje Smrt (80. – 100. str.) uvodi nas u problem smrti u Europi, jer smrtnost je dobar pokazatelj loših higijenskih uvjeta, socioekonomskog položaja, epidemija i gladi. Tijekom druge

polovice 18. stoljeća državni aparat puno je radio na unaprjeđenju gospodarstva i medicinske zaštite, no smrtnost je i dalje bila velika. Najstariji upis u matične knjige datira iz 1717. godine. Ukupno tijekom 18. stoljeća zabilježeno je 16 211 upisa, prosječno godišnje 192,99. Između 1741. i 1800. godine kada su matične knjige redovnije vođene prosječan broj umrlih je 261,88 godišnje. Na godišnju raspodjelu smrtnih slučajeva najviše su utjecali klimatski i biološki čimbenici. Dok udio društvenih čimbenika (običaji, gospodarstvo i norme) nije dominantan kao kod rođenja i sklapanja braka. Najviše dojenčadi umiralo je u jesen i zimu, starija djeca umirala su ljeti, a zimi su umirali odrasli i starci. Prosječna životna dob bila je vrlo niska za muškarce 17,93, a za žene 17,53 godine, dok je u ostatku Hrvatske i Europi prosječna životna dob bila je viša te se kretala između 23 i 30 godine. Na nisku životnu dob utjecala je velika smrtnost dojenčadi. Pri izostavljanju smrti dojenčadi prosječna životna dob iznosila je 24,93, a za žene iznosila je 23,57 godine. U slučaju kada se izostavi smrtnost djece do 5 godina prosječna životna dob iznosi za muškarce 31,89, a za žene 37,13 godina. Uz veliku smrtnost dojenčadi vezana je i visoka smrtnost roditelja. Autorica navodi da je zabilježeno 257 dugovječnih osoba, tj. onih što su bili stariji od 80 godina.

U šestom poglavlju Prirodni prirast i vitalni indeks (101. – 103. str.) autorica usporedbom broja rođenih i umrlih utvrđuje pozitivan trend prirodnog kretanja. Pozitivan trend nije isključivo vezan za vlastite demografske potencijale, nego i uz stalno doseljavanje stanovništva.

U sedmom poglavlju Južnobaranjsko društvo u matičnim knjigama (104. – 112. str.) autorica donosi elemente povijesti svakodnevice: učestalost imena, podrijetlo, zanimanja stanovnika te određuje društvene i vjerske skupine nastale u južno baranjskom društvu u 18. stoljeću. Sukladno odredbama Tridentskog koncila djeci su davana latinska imena, tako da su najčešće muško ime Joannes (13,66%), a ženska Catharina (14,57%). Djeca su najčešće imena dobivali prema krštenim krsnim kumovima, a rijetko prema svetcu čiji je spomendan blizu danu krštenja. Najčešća imena davana blizancima su Adam i Eva. U matičnim knjigama rijetko su bilježena zanimanja roditelja i kumova. Zanimanja koja su se najčešće upisivala za žene bilo je sluškinja, dok je jedna žena upisana kao travarka. Svećenici su bilježili zanimanja obrtnika kao što su: bačvar, bravar, brijač, brodar, ranarnik, čizmar, kovač, kožar, krčmar, krojač, kuhar, mesar, mlinar, opekar, pekar, podrumar, postolar, remenar, ribar, stolar, tesar, tkalac, vozač i zidar te državne i vlastelinske službe. Zabilježena su i sljedeća zanimanja: sluga, nadničar, trgovac, pastir, ovčar, govedar, svinjar, vinogradar, lovac, šumar, vojnik, kapelan, zvonar, prezbiter i župnik. Zabilježeni su i službenici: učitelj, poštanski službenik, carinik, sudac, nadglednik, špan, upravitelj, blagajnik, geometar, provizor i ubirač žita. Službenici su predstavljali ugledniji društveni sloj te su uz njihovo ime svećenici navodili Dominus/Domina. Odvojenost slojeva najbolje je vidljiva u mreži kumstva. Matične knjige donose podatke i o ljudima s dna društvene ljestvice, tj. podatke o smrti prosjaka i skitnica, a zabilježena je i smrt 37 vojnih zarobljenika.

U Zaključku (113. – 116. str.) autorica navodi da matične knjige predstavljaju vrijedan izvor za proučavanje povijesti stanovništva prije pojave suvremenih popisa stanovništva. Naizgled nezahvalni podatci usustavljivanjem u baze podataka postaju pravi rudnik informacija te se primjenom demografskih, statističkih i kvantitativnih metoda otvaraju veliko istraživačko prostranstvo. Ograničenost izvora onemogućila je primjenu najplodonosnije genealoške metode. Analiza je pokazala da je južno baranjsko društvo u 18. stoljeću bilo u predtranzicijskoj fazi, zbog visokog nataliteta i smrtnosti dojenčadi i niske dobne granice ulaska u brak i prosječne doživljene dobi. Društvo je bilo ruralno i zatvoreno što potvrđuje mali broj nezakonite djece. Prema tim kriterijima južna Baranja slijedi hrvatske i europske trendove.

Postoje sažetci na četiri jezika (hrvatski, engleski, njemački i mađarski). Posebnu vrijednost knjizi daju Prilozi (125. – 166. str.) gdje se nalaze brojne tablice i grafikoni koji uvelike poboljšavaju razumijevanje stanovništva južne Baranje u 18. stoljeću. Na kraju knjige nalazi se popis neobjavljenih i objavljenih izvora i literature, kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova i kratka biografija autorice.

Ova knjiga predstavlja iznimno vrijedan doprinos poznavanju povijesti stanovništva Baranje, a time i Slavonije. Istraživanje je predstavilo svakodnevicu nižih slojeva stanovništva južne Baranje u 18. stoljeću. Autorica je izvrsnim poznavanjem i primjenom metodologije na obrađenim izvorima omogućila da nesustavni podatci budu uobličeni u pitak i sustavan tekst, koji je lako razumljiv svima. Knjiga predstavlja obrazac istraživanja koji je primjenjiv i na ostale župe. Svakako je za očekivati od autorice da će u skoro vrijeme istražiti i javnosti predstaviti matične knjige ostalih vjerskih zajednica u ranonovovjekovnoj Baranji te ćemo tako dobiti potpuniju sliku o stanovništvu u predstatističko doba.

Hrvoje PAVIĆ

SVJETLANA SUMPOR, IVAN GENERALIĆ 1930-1945., HRVATSKI MUZEJ NAIVNE UMJETNOSTI, ZAGREB 2010., 222 STR.

SVJETLANA SUMPOR, IVAN GENERALIĆ 1946-1961., HRVATSKI MUZEJ NAIVNE UMJETNOSTI, ZAGREB 2014., 410 STR.

Ove godine obilježava se 100. obljetnica rođenja Ivana Generalića, jednoga od naših najuspješnijih i najpoznatijih naivnih slikara sredine i druge polovice 20. stoljeća. Hrvatski muzej naivne umjetnosti je na više načina obilježio tu obljetnicu, između ostaloga i objavljivanjem knjige o njegovom umjetničkom stvaralaštvu za period 1946-1961., koja je nastavak knjige o Generalićevom radu od 1930.-1945. godine. Predgovor je u obje knjige napisao ravnatelj Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti Vladimir Crnković, koji je i autor koncepcije, urednik i koordinator ovog nakladničkog projekta.

Monografije »Ivan Generalić 1930-1945« i »Ivan Generalić 1946-1961«, koje potpisuje Svjetlana Sumpor, viša kustosica Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti, detaljno obrađuju i vrednuje autorovo stvaralaštvo do 1961. U knjigama su „popisana i reproducirana sva poznata i dostupna umjetnikova djela tog doba, kao i svi relevantni kritički zapisi koji prate njegovu slikarsku fortunuu navedenog razdoblja. U izdvojenim esejističkim zapisima Svjetlana Sumpor interpretira i detaljno analizira nekoliko najvrsnijih, ključnih umjetnikovih radova, te time podastire objašnjenja i kontekstualizaciju brojnih drugih umjetnina.“ Prema riječima dosadašnjih kritičara ovog nakladničkog projekta može se smatrati „da je riječ o jedinstvenom projektu u našem izdavaštvu likovnih monografija, jer takav niz knjiga o jednom autoru u Hrvatskoj još nikada nije koncipiran i realiziran.“

U obje knjige je dana kronološki prikaz života i rada Ivana Generalića s reprodukcijama njegovih djela. Na kraju su dodani fotografije iz života Ivana Generalića, popisi samostalnih i grupnih izložbi, bibliografija i drugi podatci.

Kako nisam povjesničar umjetnosti ni likovni kritičar pristupio sam čitanju knjiga na drugi način. Nastojao sam u njima gledati izvore za povijest okoliša kroz Generalićeve doživljaje prirode i okoliša u periodu od 1930. do 1961. Slikarstvo Ivana Generalića, ali i autobiografski zapisi te izjave daju solidnu osnovu za mogućnost analize njegovih doživljaja okoliša i prirode dijela Podravine, posebice Hlebina i okolnih prostora kojima se kretao i najbolje ih poznao i razumio. Razdoblje od približno tri desetljeća (1930.-1960.) koje predstavlja ne samo više od polovice aktivnog slikarevog djelovanja nego i period snažne transformacija podravskog sela koja je obuhvaćala i okolišne aspekte. To je vidljive i u opusu Ivana Generalića, koji je duboko prožet prirodom, ali i kako sam kaže u jednom autobiografskom zapisu: „priroda sama izlazi iz mene“. Reproducirana umjetnička djela u ove dvije knjige nezaobilazni su izvor, između ostaloga, i za istraživanja okolišnih tema u djelu Ivana Generalića. Nadam se da će u nekoliko idućih godina biti objavljen nastavak koji će omogućiti sustavnu obradu i percepcija okoliša u Generalićevom djelu i u kasnijem periodu.

Hrvoje PETRIĆ

NA POČETKU BIJAŠE STABLO. 50 GODINA ZAŠTITE PRIRODE U MEĐIMURJU 1963-2013., UREDILI SINIŠA GOLUB I MIHAELA MESARIĆ, MEĐIMURJE 2013., 200 STR.

Javna ustanova za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima na području Međimurske županije objavila je zbornik radova posvećen 50 godina zaštite prirode u Međimurju. Nakon pregovora župana Međimurske županije Ivana Perhoča, načelnika općine Nedelišće Mladena Horvata i ravnateljica Javne ustanove za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima na području Međimurske županije Siniše Goluba, slijede članci o povijesti zaštite prirode u svijetu i u Republici Hrvatskoj, pregled zakona o zaštiti prirode u Hrvatskoj kroz prošlost te dokumenti za rekonstrukciju prvih pokušaja zaštite prirode u Međimurju (1951.-1963.). Osim pisaca predgovora i urednika, u zborniku su zastupljeni autori: Irina Zupan, Sandra Golubić, Katica Bezduh, Vladimir Bašek, Maša Hrustek Sobočan, Franjo Martinez, Kata Bičak, Antun Bukovec, Marijan Belčić, Ljudevit Marđetko, Darko Znaor, Josip Šimunko, Miodrag Novosel, Siniša Novak, Josip Ceilinger, Sandra Golubić, Nenad Čižmešija, Rudi Grula, Barbara Markač-Despinić, Darko Oreški, Aleksandar Jurkijević, Mišo Rašan, Nevenka Sinković, Žaklin Lukša, Dražen Crnčec, Bfranko Mavrin, Helena Hećimović itd.

Povijest zaštite prirode u Međimurju počinje u Nedelišću kada je 4. veljače 1963. godine zaštićena platana koja je time postala prvi službeno zaštićen prirodni objekt na prostoru današnje Međimurske županije. Upravo je taj događaj bio povod za objavljivanje ove knjige koja sadrži ne samo tekstove o raznim aspektima zaštite prirode u Međimurju nego, između ostaloga, i članke o povjerenicima za zaštitu prirode, aktivistima te o nizu ekološko-zaštitarskih organizacija.

Hrvoje PETRIĆ

RADOVI INSTITUTA ZA POVIJEST UMJETNOSTI, SV. 37, INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI ZAGREB, 2013., STR. 230

Časopis Radovi instituta za povijest umjetnosti, sv. 37, u izdanju Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, u uredništvu Ane Plosnić Škarić, izašao je 2013. godine, a sadrži 19 članaka.

Prvi članak Velike salonitanske terme-nova razmatranja prostorne organizacije kupališnog sklopa napisali su Nikolina Maraković i Tin Turković s Odsjeka za povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na temelju analize arheoloških ostataka i neizmjerne količine vrijednih podataka zabilježenih u studiji W. Gerbera početkom 20. stoljeća te objavljenih pregleda i studija rimske kupališne arhitekture i hipokaustnog sustava grijanja, članak donosi novo tumačenje prostorne organizacije i načina funkcioniranja tzv. Velikih salonitanskih termi. Također se problematizira i njihov uobičajeni naziv te njihova uloga u životu provincijske metropole.

Drugi članak Predromanički plutej iz Kali na otoku Ugljanu napisali su Ivan Josipović i Anastazija Magaš Mesić iz Odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru i Uprave za međunarodnu suradnju i fondove Europske unije, Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Članak donosi informacije o ranosrednjovjekovnom kamenu pluteju, pronađenom prilikom obnove kasnosrednjovjekovne crkve sv. Pelegrina iznad mjesta Kali na otoku Ugljanu tijekom 2007. i 2008. godine. Na temelju objavljenih arhivskih podataka iz posljednje četvrtine 14. stoljeća, autori iznose pretpostavku o izvornom podrijetlu pluteja, razlozima i okolnostima njegova dospijanja u navedenu crkvu te o njegovoj mogućoj izvornoj funkciji.

Treći članak Nekoliko vijesti o Zaninu Salchietinu iz Venecije, protomajstoru trogirsk katedrale iz sredine 14. stoljeća napisala je Ana Plosnić Škarić iz Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu. U članku se postavljaju pitanja o Salchietinijevom udjelu u oblikovanju trogirsk katedrale i zvonika, ali i drugim poslovima u Trogiru. Posebno se upućuje na nužnost korigiranja njegova imena od Zani-
no Fulkov u Zanino Salchietin.

Četvrti članak Dekonstrukcija rekonstrukcije: o krstionici trogirске katedrale ponovo i s razlogom napisao je Predrag Marković iz Odsjeka za povijest umjetnosti, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Podrobnom analizom iznesenih argumenata, u ovom se radu osporava tumačenje nastanka krstionice i restauratorske uloge Nikole Firentinca, koje je ponudio Ivan Josipović 2009. godine. Osim toga, pojašnjavaju se neka nedovoljno jasna građevinsko-tehnička, stilska i atributivna pitanja, pri čemu se ukazuje i na upitnost ranije predloženih teza R. Ivančevića o naravi primijenjene montažne tehnike gradnje na krstionici kao i njezinim vezama s lokalnom antičkom baštinom. Na kraju, u radu se ponovno ispituje uloga Nikole Firentinca u oblikovanju njezina ukupnog lika te iznosi prijedlog za njegovim suautorstvom nad tim djelom.

Peti članak Barbara Frankapan i zlatarske narudžbe oko 1500. godine napisala je Arijana Koprčina iz Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu. U članku se proširuje poznavanje zlatarskih narudžbi Barbare Frankapan navikulom i kaležom iz Zavjetne zbirke Majke Božje Trsatske pomoću usporedbe s dosad poznatim relikvijarom iz iste trsatske zbirke i s hreljinskom monstrancom sv. Jurja, i na temelju popisa Barbarina poklada načinjena na Medvedgradu 1505. godine. Osim toga, donose se i podaci o djelovanju zlatara koji je vjerojatno na plemićkom dvoru Bije Stijena u zapadnoj Slavoniji izveo narudžbe Barbare Frankapan.

Šesti članak O atribuciji, provenijenciji i recepciji slike Rođenje Isusovo i Poklonstvo pastira iz nizozemske zbirke u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu napisali su Iva Pasini Tržec iz Strossmayerove galerije starih majstora i Ljerka Dulibić iz Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Članak problematizira slike Rođenje Isusovo i Poklonstvo pastira, danas pripisanu Majstoru Nošenja križa iz Douaija, koji se može identificirati s Majstorom J. Kockom. Na temelju analize arhivskih dokumenata i analize heraldičkih insignija i drugih oznaka apliciranih na njezinu poledinu, članak također razmatra recepciju i utvrđuje provenijenciju slike.

Sedmi članak Inventar i procjena ladanjskih kuća obitelji Gverini u Salima na Dugom otoku iz 17. stoljeća napisala je Sofija Sorić iz Odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru. Članak govori o kaštelu Gverini u Salima na Dugom otoku koji pripada cjelinama ladanjsko-gospodarske arhitekture 16. i 17. stoljeća na zadarskim otocima. Raspodjela unutrašnjosti, oprema kuća te artikulacija slobodnih površina dvorišta i vrtova su s vremenom narušene. Stoga inventar starije kuće, kaštela i kapele iz 1653. godine te procjena cijeloga sklopa s dvije kuće, kaštelom i vrtom iz 1696. godine donose niz vrijednih podataka o njihovom izvornom izgledu i doprinose boljem poznavanju kulture ladanja na zadarskom području.

Osmi članak Tri arhivska dokumenta o Bokanićima u Šibeniku napisao je Bojan Goja iz Konzervatorskog odjela u Zadru, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Na temelju arhivskih istraživanja članak objavljuje i analizira tri dokumenta u kojima se spominju Jerolim (Stjepan) Bokanić, Stjepan (pok. Vicka) Bokanić i Nikola (Jerolima) Bokanić u prvim godinama 17. stoljeća u Šibeniku. Također se aktualizira podatak don Krste Stošića koji „Stjepana Boranića s Brača“ između 1605. i 1608. uz druge majstore spominje u vezi izrade različitih klesanih arhitektonskih elemenata za šibensku crkvu sv. Križa te se zaključuje kako je riječ o Stjepanu Bokaniću.

Deveti članak Mletački graditelj utvrda Antun Jančić napisao je Andrej Žmegač iz Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu. Na temelju arhivskih podataka članak opisuje djelovanje mletačkog časnika i graditelja utvrda hrvatskog podrijetla Antuna Jančića. U radu se ocrtava i nastavak Jančićeve karijere nakon povratka iz osmanlijskog zatočeništva 1720. godine, kada ga je reaktivirao Sculenburg.

Deseti članak Slikar Giovanni Francesco Fedrigazi u Dalmaciji napisao je Radoslav Tomić iz Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu. U radu autor istražuje život i djelovanje slikara Giovannija Francesca Fedrigazzija, navodeći biografske podatke, njegovu djelatnost u Italiji te se analiziraju stilske osobine njegova stvaralaštva na temelju čega se zaključuje da je riječ o majstoru koji je bio inspiriran mletačkim slikarstvom 16. stoljeća i prve polovice 17. stoljeća. Tekst je popraćen dokumen-

tima koji se odnose na umjetnikov život i djelovanje u Furlaniji, Istri i u Dalmaciji te na gradnju kapele sv. Frane u Omišu u kojoj se čuva njegova pala na oltaru.

Jedanaesti članak Odras ugarske graditeljske radionice Andreasa Mayerhofferera u stambenoj arhitekturi Osijeka u 18. stoljeću napisao je Petar Puhmajer iz Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zagrebu. U stambenoj arhitekturi osječke Tvrđe koja većinom datira iz 18. stoljeća, osobito se izdvaja kuća Kohlhoffer. Prema novoutvrđenim podacima se može zaključiti kako je svoj sadašnji izgled dobila pregradnjom ranijih kuća 1775. godine, u vrijeme bogatog osječkog gostioničara i gradskog zastupnika Johanna Kohlhofferera. Oblikovanje kuće povezano je s djelovanjem ugarskih arhitekata, posebno graditeljske obitelji Andreasa (Andrasa) Mayerhofferera.

Dvanaesti članak Arhitekt Otto von Hofer i plemićka obitelj Vranyczany-Dobrinović napisala je Marina Bagarić iz Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu. Članak govori o stambenim zgradama obitelji Vranyczany-Dobrinović koje je u zagrebu projektirao bečki arhitekt Otto von Hofer. Također se pokušava rasvijetliti i utjecaj njegova poslodavca, arhitekta Carla von Hasenauera, a na temelju fotografija i arhivskih izvora rekonstruirati način uređivanja interijera hrvatskog visokog plemstva.

Trinaesti članak Alegorijske slike Franza Matscha u riječkom kazalištu napisala je Irena Kraševac iz Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu. Rad govori o austrijskom slikaru Franzu Matschu (1861.-1942.) koji je radio na dekorativnom opremanju kazališta u Rijeci. Rad također analizira njegove slike stilski, ikonografski i komparativno s Klimtovim djelima u istom prostoru. Konačno, rad se osvrće i na njegove grafičke predloške iz mape Allegorien und Embleme koja se čuva u Muzeju za umjetnost i obrt.

Četrnaesti članak Ivana Kobilca and Her Painting for the Ljubljana Town Hall, Slovenia Bows to Ljubljana, in te Context of Women's Painting in the Late Nineteenth Century napisao je Beti Žerovc iz Oddeleka za umjetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Članak govori o umjetnici Ivani Kobilca (Ljubljana, 1861.-Ljubljana 1926.) i njenom umjetničkom stvaralaštvu.

Petnaesti članak Jugoslavenski paviljon na Svjetskoj izložbi u Parizu 1937. i reprezentacijska paradigma nove državne kulturne politike napisale su Tamara Bjažić Klarin iz Hrvatskog muzeja arhitekture i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Jasna Galjer iz Odsjeka za povijest umjetnosti, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U članku se na osnovi arhivske dokumentacije detaljno rekonstruira genealogija i analizira nastup Kraljevine Jugoslavije na Svjetskoj izložbi u Parizu 1937. od inicijalne faze, prikaza natječaja za projekt paviljona, njegove realizacije i cjelokupne organizacije nastupa do rekonstrukcije postava po prostornim i tematskim cjelinama te recepcije u medijima i javnosti. Primjenom historiografskog modela tumačenja i kontekstualnim pristupom analiziraju se pojedini aspekti promoviranja nacionalnog identiteta tadašnje Jugoslavije. Poseban naglasak je stavljen na udio hrvatskih autora i zagrebačke Državne obrtno škole. Konačno, članak donosi i integralni prikaz paviljona.

Šesnaesti članak O obilježjima Gamulinova tumačenja slikarstva Proljetnog salona napisao je Petar Prelog iz Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu. U radu se sagledavaju obilježja pristupa povjesničara umjetnosti Grge Gamulina historizaciji i analizi Proljetnog salona kao izložbene manifestacije. Razmatra se Gamulinov doprinos valorizaciji te određenju i imenovanju pojedinih oblikovno-stilskih inklinacija u usporedbi s uvriježenim interpretacijama nacionalnog modernog slikarstva. Također se upozorava na autorovu težnju za analizom dosega hrvatskog slikarstva u kontekstu magistralnih kretanja na europskoj umjetničkoj sceni, pri čemu se ističu njegovi stavovi bliski tradicionalnom razumijevanju geografske umjetnosti.

Sedamnaesti članak Nekoliko primjera antimodernizma u hrvatskoj likovnoj umjetnosti napisali su Ana Šeparović iz Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža i Frano Dulibić iz Odsjeka za povijest umjetnosti, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U radu je postavljena teza o svjesnom odbijanju modernizma i odabiru antimodernizma u likovnom izrazu nekoliko značajnih hrvatskih umjetnika. Rad predstavlja prilog sagledavanju slikarstva i kiparstva hrvatskog modernizma drugačijem od dosadašnjih pristupa i novu interpretaciju jedne značajne tendencije.

Osamnaesti članak Slika što ostaje napisala je Leonida Kovač iz Akademije likovnih umjetnosti, Sveučilišta u Zagrebu. Razmatrajući odnos vremena i fotografske slike na primjeru sedmog broja časopisa Gorgona, autorica uvodi termin misleća slika i argumentira ga konceptom nelinearnog vremena. Teorijsko uporište pronalazi u Deleuzeovu pojmu vrijeme-slika i njegovu shvaćanju nekronološkog vremena te Povijesno-filozofijskim tezama Waltera Benjamina, odnosno u Benjaminovu imperativu razvijanja umijeća citiranja bez navodnih znakova.

Devetnaesti članak Prijedlog modela problemske analize spomeničke plastike iz razdoblja socijalizma napisala je Sanja Horvatinčić iz Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu. U radu je analizom dosadašnjih istraživanja spomeničke plastike iz razdoblja socijalizma na području Hrvatske uočeni niz problema koji otežavaju njezino ravnopravno uključivanje u povijesnoumjetničke narative domaćeg i europskog kiparstva druge polovice dvadesetog stoljeća. Kao jednu od pretpostavki za rješavanje tih problema rad predlaže formulaciju cjelovitog sustavnog modela njezine analize, interpretacije i valorizacije.

Matej IŠTVAN

SCIENTIA PODRAVIANA – GLASILO POVIJESNOG DRUŠTVA KOPRIVNICA, GODIŠTE XXVI. KOPRIVNICA, STUDENI 2014., BROJ 28, STR. 68

Dvadeset i osmi broj Scientie Podraviane donosi pregled rada Povijesnog društva Koprivnica kroz 30 godina njegova djelovanja (1984.-2014.).

Prvi članak napisala je Ružica Špoljar, predsjednica Društva, a govori o osnutku Društva, prvim članovima, prvom ravnatelju, suradnji s raznim ustanovama, aktivnostima Društva, humanitarnim akcijama koje je Društvo pokrenulo, počasnim članovima, organizacijama znanstvenih skupova, izleta i promocija knjiga.

Drugi članak nepoznatog autora donosi abecednim redom popis svih članova društva od 1984. do 2014. godine, a treći članak Ružice Špoljar donosi popis hrvatskih i stranih destinacija koje je Društvo posjetilo od 1984. do 2014. godine, kojima je cilj upoznavanje svekolike materijalne, duhovne i prirodne baštine kraja u koji se putuje.

Treći članak su pripremili Ružica Špoljar i Hrvoje Petrić, a donosi pregled znanstvenih skupova u organizaciji Povijesnog društva Koprivnica od 5. studenoga 1996. godine do 23. svibnja 2014. godine, navodeći imena skupova, organizatore te imena sudionika i njihovih tema.

Četvrti članak je napisala Ružica Špoljar, a donosi popis stručnih predavanja u organizaciji Društva od 1984. do 14. listopada 2014. godine, navodeći imena predavača i njihovih tema.

Njezin peti članak donosi popis godišnjih skupština od 23. ožujka 1984. godine do 7. studenog 2014. godine, navodeći njene djelatnosti i značajne odluke.

Šesti članak iste osobe donosi popis predavanja o koprivničkim ulicama i trgovima, koja su se održala između 18. rujna 1985. godine i 20. rujna 2013. godine.

Sedmi članak je napisala Ana Odak, a donosi popis događaja na kojem su predstavljene knjige i časopisi te popis izložbi u organizaciji Društva u razdoblju između 24. listopada 1986. godine i 7. studenog 2014. godine.

Zadnji članak je napisala Božica Anić, a donosi kratku povijest izdavanja glasila Scientia Podraviana te bibliografski opis radova raspoređenih po stručnim skupinama.

Dvadeset i osmi broj Scientie Podraviane dokazuje bogatu prošlost i aktivnost Povijesnog društva Koprivnica i kao takav, poticaj je da unatoč teškoćama članovi Društva i dalje ustraju na očuvanju svih kulturnih vrijednosti.

Matej IŠTVAN

ĐURO BLAŽEKA, GROZDANA ROB: RJEČNIK MURSKOG SREDIŠĆA, UČITELJSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU, GRAD MURSKO SREDIŠĆE, ŽUPANIJA MEĐIMURSKA I TISKARA LETIS, ZAGREB, 2014., 563 STR.+132 STR., TVRDI UVEZ U BOJI

Nedavno je u najsjevernijem gradu Republike Hrvatske svjetlo dana ugledao *Rječnik Murskog Središća* koji su primjerenim marom i entuzijazmom sastavili prof. dr. sci. Đuro Blažeka i gđa. Grozdana Rob. To je zasada prvi rječnik jednoga mjesnoga govora koji pripada međimurskom dijalektu na hrvatskom području. Sadrži sve što treba imati dobro i stručno obrađen dijalekatski rječnik. Autori prije samoga središnjega sadržaja u poglavljima rječnika pišu *O govoru Murskog Središća i koncepciji rječnika toga mjesnog govora (uvodna studija)*, a potom slijedom o: *Zemljopisnom položaju i povijesti grada Murskog Središća, Govoru Murskog Središća, Fonologiji, Morfologiji, Koncepciji rječnika Murskog Središća* te korištenoj literaturi, grafiji i kraticama. Potkraj knjige slijede bilješke autora te kao zasebni prilog na 132 stranice kvalitetne crno-bijele i fotografije u boji o ljudima i životu ovoga kraja nekoć i danas, kao i njihovim procesima stalnih preobrazbi.

U rječniku nalazimo i bitne informacije o Murskom Središću i njegovom mjesnom govoru. Budući da ovaj kajkavski govor nema dosada punoga monografskog opisa, dobro je što autori donose iscrpan pregled značajki govora, prije svega fonetskih, ali i morfoloških. To bitno olakšava korištenje i uspoređivanje njegova leksičkog materijala s rječničkim blagom drugih kajkavskih govora. Također se razmatra mjesto govora Murskog Središća u okviru međimurskog dijalekta. Dragocjena je i opsežna bibliografija dijalektoloških radova o međimurskom dijalektu. *Rječnik Murskog Središća* odlikuje se obiljem i iscrpnošću skupljenoga leksičkog materijala te točnošću i pravilnošću njegove leksikografske obrade. Novost u kajkavskoj dijalekatskoj leksikografiji koja ova vrijedna edicija donosi mnogobrojni su rudarski, a česti su ekspresivni leksemi. Onomastički je materijal također solidno zastupljen: dijalekatski oblici imena, nadimci, toponimi i nazivi drugih zemljopisnih objekata (npr. polja) te imena domaćih životinja (tj. zoonimi).

Same natuknice su u *općekajkavskom* liku (arhileksemu), ali se dalje navode svi potrebni mjesni fonetski likovi riječi i njihovi gramatički oblici s označenim naglaskom, sve gramatičke i stilističke karakteristike riječi i značenja riječi (često s bitnim kulturološkim, folklorističkim objašnjenjima). Važan su dio svake natuknice rečenične potvrde. Pored *običnih rečeničnih potvrda* navedeni su i brojni frazemi, što znači da je ovo i dijalekatski frazeološki rječnik. Leksička građa prezentira i starije i mlađe slojeve leksika. Mnogobrojni su leksemi koji postoje i u standardnom hrvatskom jeziku, ali katkad s drugom, posebnom semantikom. Veličina rječnika, opsežnost i raznolikost skupljenoga leksičkoga materijala, dijalekatski primjeri navedeni uz svaku natuknicu te izvrsna leksikografska i dijalektološka obrada svake natuknice potpuno zadovoljavaju potrebe modernog rječnika ovoga tipa. Isti omogućava uvid u leksik i tradicionalnu narodnu kulturu jednoga zanimljivoga međimurskoga govora i nesumnjivo je značajni doprinos poznavanju dijalekatskoga kajkavskoga rječničkog blaga. Nakladnici *Rječnika Murskog Središća* su Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Grad Murško Središće, Međimurska županija i Tiskara *Letis* iz Pretetince. Urednik ovog rječnika koji ima čak 695 stranica (563 tekstualnih stranica u prvom i 132 s stranica s fotografijama u drugom dijelu) je Ante Bežen.

Ovo izvrsno djelo profesora Đure Blažeka i Grozdane Rob prilog je hrvatskoj dijalektologiji, izvor je studiranju kajkavskoga leksika te poredbenih istraživanja svih triju hrvatskih narječja. To također vrijedi i prilikom leksikoloških i etimoloških proučavanja slavenskoga leksika. Svakako je zanimljiv podatak da su autori punih sedam godina zajedno radili na ovoj knjizi koja je ujedno i spomenik, kako je to posebno istaknuto, *malom serjojskom čovjeku*. Na koncu možemo slobodno ustvrditi da su u vremenu nasrtljive globalizacije i sustavnog zatiranja (pa i nestanku) mnogih jezika i dijalekata u svijetu ovim svojim vrijednim djelom prof. dr. sci. Đuro Blažeka i gđa. Grozdana Rob dali svoj, doista, nemjerljiv doprinos nastojanjima da se takav svojevrsni *kulturocid* posvemašnjeg zaborava i praktičkog iščeznuća ne dogodi i na krajnjem sjeveru naše drage nam domovine.

Zaključimo, ne samo autori *Rječnika Murskog Središća*, nago i svi mi drugi, moramo uložiti dodatne napore u aktivnosti po ovim presudno bitnim pitanjima zaštite našega kulturnoga zavičajnoga i nacionalnoga identiteta. Svakako pritom trebamo imati na umu rezultate ne tako davnih znanstvenih istraživanja po kojima mi danas ne koristimo čak 80% riječi iz rječnika svojih djedova i baka na što se, doista, više što nema pridodati.

Aleksej MILINOVIĆ

TEREZA SALAJPAL, ŽIVOT I OBIČAJI U GOLI TIJEKOM DVADESETOG STOLJEĆA, DRUŠTVO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA PODRAVSKO-PRIGORSKI OGRANAK, KOPRIVNICA 2014, 175 STRANICA

Knjigom *Život i običaji u Goli tijekom dvadesetog stoljeća*, autorica je nastojala dati presjek načina života u naselju Gola i susjednim mjestima tijekom prve polovine dvadesetog stoljeća. Podaci zabilježeni u ovoj knjizi temelje se na kazivanjima autoričinih roditelja i bliskih ljudi njihove generacije, kao i na sjećanjima i opažanjima same autorice koja je tijekom djetinjstva i mladosti i sama bila sudionikom većine opisanih područja i načina života.

Kratkim povijesnim pregledom života u Prekodravlju, u kojem je naglasak stavljen na devetnaesto stoljeće, Prvi i Drugi svjetski rat te poratno razdoblje, autorica daje dobar uvod opisu tradicijske kulture, nastojeći utvrditi utjecaj povijesnih događaja na svakodnevni život. U poglavlju naslovljenom „O krajoliku i životu u Prekodravlju“ nastoji prikazati utjecaj krajolika i prirodnih mijena, osobito onih vezanih uz rijeku Dravu, na promjene u načinu života, ali i običaje i vjerovanja običnog puka.

Tradicijska kultura opisana je u pet velikih poglavlja (Materijalna kultura; Poljoprivredni radovi i privređivanje; Blagovanje, pripremanje i čuvanje hrane; Etničko-socijalna slika i život zajednice; Godišnji narodni običaji i svetkovine te Životni ciklus i običaji). Unutar svakog poglavlja obrađene su, za razliku od onih tema koje susrećemo gotovo u svakom etnografskom prikazu narodnog života, vrlo zanimljive i neuobičajene teme. Izdvojit ću one o zdencima kao izvoru života i izvoru ugroze, kao i običajima vezanim uz njih. Isto tako, opis svakodnevnog života iz takozvane *ženske sfere* vrlo je zorno prikazan u cjelini o čišćenju domova. Crtice poput dijela o cvijeću kao ukrasu doma i okoliša otkrivaju nam autoričin osobni doživljaj i žal za minulim vremenom. Ovdje je vidljiv trag i utjecaj nekoliko generacija žena iz obitelji čiji su razgovori i stavovi o pojedinim povijesnim događajima ostali trajno urezani u sjećanje autorice. Veseli što u tekstu često nailazimo na imena i opise osoba koje su poslužile, često i nesvjesno, kao kazivači. Isto tako, čitatelj nerijetko nailazi na poetske opise ugođaja iz sjećanja: *Lahor je te zamamne mirise proljeća i ljeta nosio selom i na veće udaljenosti – usklađene s cvrkutom ptica iz obližnjih staništa i kreketanjem žaba iz obližnje prudahe*.

Kao posebno zanimljivo valja izdvojiti poglavlje Etničko-socijalna slika i život zajednice u kojem se detaljno opisuje jednostavnija etnička i vrlo složena socijalna struktura stanovništva. Ovdje do izražaja dolazi sistematičnost i sposobnost raščlanjivanja do najsitnijih detalja. Navedene su tako i opisane brojne obrtničke i trgovačke djelatnosti, a nisu zaobiđena ni zanimanja svrstana u cjelinu *Gospoda* u kojoj su neki pojedinci, koji su očito svojim karakterom i djelovanjem u zajednici ostavili poseban trag navedeni i poimence. Detaljan i vrlo dirljiv je i prikaz osoba na rubu zajednice kojim autorica posredno iznosi i vlastite stavove, ali i stavove i postupke bliže okoline prema ljudima koji su upravo zahvaljujući takvom humanom odnosu punom razumijevanja pronašli svoje mjesto i ulogu u životu naselja. Prikaz običaja godišnjeg ciklusa na tragu je Gavazzijeve Godine dana hrvatskih narodnih običaja i predstavlja dragocjen doprinos istraživanjima i prikupljanju građe vezane uz nematerijalnu kulturu Podravine. Osobito vesele prikazi običaja u pojedinim obiteljima, ističući pri tome razlike u obavljanju obreda što svjedoči o tome da autorica nije sklona uopćavanju i stvaranju idealne slike života pod geslom *nekad je sve bilo bolje i ljepše*. Istaknut ću prikaz običaja na badnju večer u

obitelji Šestak: ... *svijeću na ulazu je držao najstariji član obitelji – majka. Nakon pozdrava i unošenja Božića u prostoriju, majka je iz posude uzela sjemenje, bacila ga iza leđa u prostoriju uz nago-vor...* Zanimljivo je ovaj opis usporediti s provođenjem obreda u autoričinoj obitelji i uočiti znatne razlike, očito uvjetovane životnim prilikama u kojima žena preuzima ulogu glave obitelji. U posljednjem poglavlju prikazi običaja životnog ciklusa često donose detalje prema kojima je moguće uočiti promjene koje su unošene protokom vremena, a zabilježeni su i običaji koji su se zadržali sve do kraja dvadesetog stoljeća, što smatram izrazito dragocjenim podatkom.

Na kraju, opisano djelo svakako preporučujem čitatelju, ljubitelju tradicije i kulturne baštine koji će u njemu pronaći zanimljivosti i podsjećanje na vlastite proživljene trenutke iz djetinjstva. Preporučujem ga i stručnjacima, etnolozima i kulturnim antropolozima za koje ono predstavlja bogat i dragocjen izvor građe i temelj za buduća istraživanja.

Vesna PERŠIĆ KOVAČ

STJEPAN HRANJEC: GORIČAN, MONOGRAFIJA, ZRINSKI ČAKOVEC I OPĆINA GORIČAN, 2014., STR. 404

Čakovečki profesor hrvatskog jezika i vrstan poznavatelj hrvatske međimurske povijesti književnosti i narodne baštine, prof. dr. sc. Stjepan Hranjec još se jednom prihvatio proučavanja i pisanja povijesti svojega rodnoga Goričana, naselja uz Muru u Međimurju. Nakon više desetljeća prikupljanja građe, sada je svoja saznanja sistematizirao u velebnu monografiju. Možemo zaključiti bez pretjerivanja – ova knjiga pripada među najkompletnije monografije manjih mjesta dosad izdanih u sjevernoj Hrvatskoj.

Autor je sadržaj knjige koncipirao tako da obuhvati cjelokupnu povijest Goričana, odnosno razvoj, pa i sadašnjost svih njegovih relevantnih dijelova. U prvom opsežnom poglavlju obrađuje pregled povijesti mjesta – od arheoloških nalazišta, preko dokumenata iz srednjega vijeka, te osobito događanja i prilika u novome vijeku, do temeljitog prikaza razvoja u 20. stoljeću i u sadašnjosti. Posebna je vrijednost ovoga pregleda velik broj uvrštenih faksimila dokumenata, karata i crteža, te fotografija.

Potom slijedi opsežna povijest katoličke župe Goričan, u kojem se daje pregled opće povijesti crkve i vjerskoga života, zatim popisi i životopisi župnika i kantora, svećenika i časnih sestara podrijetlom iz Goričana, pregled prezimena iz župnih knjiga, te djelovanje crkvenoga kora i župnog karitasa. Autor se potrudio da zatim temeljito prikaže povijesni slijed školstva i obrazovanja u Goričanu, koje je bilo presudno za razvoj mjesta. Uz detaljne podatke o djelovanju i razvoju osnovne škole, obuhvaćena je i povijest dječjeg vrtića.

Iz poglavlja "Zapisi iz običajne baštine Goričana" odiše autor kao danas najupućeniji i najbolji poznavatelj međimurskog kulturnog i narodnog stvaralaštva. Na stručan i pregledan način prof. Hranjec razrađuje sve relevantne elemente gorčenske stare hiže, tradicijske obitelji, zatim starih jela i posuda, narodne oprave iz Goričana, većine narodnih običaja, godišnjih navada, te životnih običaja vezanih za porod, svadbu i pokop.

Povijest i sadašnjost brojnih gorčenskih udruga prikazani su u dva poglavlja. Najprije je razrađeno djelovanje starijih udruga, kao što je Češko društvo (što je specifična gorčenska tradicija), zatim Dobrovoljno vatrogasno društvo, pa Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo, te Nogometni klub Trnava. U zadnjem poglavlju knjige prikazane su sve ostale udruge i društva kojih u Goričanu djeluje doista veliki broj (oko 20). Između tih poglavlja nalazi se opsežna razrada stanja gorčenskog gospodarstva. Prikazani su najprvo obrt i tradicionalna poljoprivreda, a zatim industrijske i druge poduzetničke tvrtke, od kojih je najveća tvornica obuće MEISO. Na kraju knjige kratko se govori i o perspektivama razvoja Goričana, a uvršten je i popis svih stanovnika toga naselja.

Dragutin FELETAR

MATIJA BERLJAK, VLADIMIR KAPUN: NIKOLA ZRINSKI SIGETSKI – DAROVNICA ŽUPI SVETOGA JURJA NA BREGU IZ 1563., DRUŠTVO ZA POVJESNICU ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE TKALČIĆ, ZAGREB, 2014.

Sada je široj javnosti dostupan jedan od najvažnijih dokumenata iz povijesti katoličke crkve u Međimurju – darovnica slavnog sigetskog junaka Nikole Zrinskog katoličkoj župi Sveti Juraj na Bregu iz 1563. godine. Marom prof. dr. sc. Matije Berljaka ova je darovnica izdana kao knjiga u povodu 450. godišnjice njezina nastanka. U radu je na velikom formatu objavljen preslik originala povelje, zatim njezina latinska deskripcija, prijevod na hrvatski jezik, te studija o povelji i zakladi iz pera prof. Berljaka.

Berljak ističe da je "povelja Nikole Zrinskog Sigetskog – objavljena manje od tri godine prije njegove junačke, mučeničke smrti – dragocjeni povijesni izvor koji jasno pokazuje, unatoč teškim povijesnim opasnostima i neprilikama, njegov stav prema krivovjercima, te njegov odnos prema ugroženim podanicima Međimurja. Posebno je istaknuta briga za župu Svetoga Jurja na Bregu – Vodi (Sancti Georgii in Aquis) ali i za ostale katoličke međimurske crkve. On darovnicom ne daje trenutačnu pomoć nego ustanovljuje trajnu ustanovu, zakladu za spomenutu crkvu koju su opljačkali i srušili neprijatelji katoličke vjere koji su doduše bili kršćani ali nekatolici. Na isti način Zrinski pomaže također siromašnom župniku koji ne može živjeti od doprinosa osiromašenih, opljačkanih i prognanih vjernika".

Povelja Nikole Zrinskog Sigetskog iz 1536. mnogo govori i o njegovu vlastitu stavu o vjerskim previranjima i sukobima koji su bili prisutni i u Međimurju u 16. stoljeću, u vrijeme prodora protestantizma. Ona je dokaz trajnog ostanka Zrinskih u krilu katoličke crkve i njihovom svekolikom zalaganju za opstanak i napredak ove crkvene zajednice u Međimurju. Stoga je izuzetno značajno što je ovaj dokument konačno izvučen iz skrovitosti arhiva i prezentiran javnosti, a posebice istraživačima hrvatske povijesti, posebice prošlosti Međimurja. Time je prof. Berljak učinio joj jedno veliko djelo.

Dragutin FELETAR